

riae, Asti, Tretonæ, Alexandria; qui multa bona A scilicet libros in officio et theologia, calices, cruces, paraverat et parabat suæ ecclesiæ, si heredes ejus figuras sanctorum, aureas mitras, baculos, etc. ipsi ecclesiæ dimisissent, ipse non potuit attingere,

II.

JOANNIS PETRI PURICELLI.

DISSERTATIO

Utrum sanctus Ambrosius clero suo Mediolanensi permiserit ut virgini nubere semel posset.

(Apud MURATORI, *Rer. Ital. Script.* IV, 120.)

MONITUM.

Errores quos Landulphus in Historia sua ubique sparserat inde originem habent quod in ea fuerit sententia S. Ambrosium clero suo permisisse ut virgini nubere semel posset, Græcorum more. Hinc etiam ipsius querelæ et odium in Romanos pontifices, qui restituendæ in Ecclesia Mediolanensi veteri disciplinæ cum SS. Arialdo et Herlembaldo incubuerant. *Joannes Petrus Puricellus* adversus Landulphi nostri testimonium pluribus invictissimis argumentis rem adeo exegit in sua peculiari dissertatione cap. 92 Vitæ S. Herlembaldi, ut omnem dubitationi locum eriperet. Quamobrem ego, qui Landulphi editionem ornaveram, scandalum passus ab homine dicacissimo, verebar ne piæ lectorum aures ipsius lectione offenderentur; ob eam rem consulto viri doctissimi laudatam dissertationem hic subtexui, ut Landulpho et omnibus cum eo sentientibus castigatio præsens esset, et pits omnibus de malignitate ac mendacio schismatici hominis ornatissimus triumphus.

DISSERTATIO.

I. Inter omnes Arialdi adversarios, qui ei, dum viveret, ejusque interim fautoribus in os resisterint, ueminem profecto adhuc inveni qui cleri Mediolanensis conjugia expresse asseruerit a sancto, jam olim antistite, nostro Ambrosio permessa, vel etiam comprobata fuisse. Quocirca ne tale quidem aliquid alicujus adversarii effatum colligi potest ex universo hactenus hoc opere nostro, quo cæteroqui alia tam multa in medium proferuntur hinc inde argumenta quibus clerus, tam noster quam externus, sua ejusmodi conjugia tutari pertinaciter conabatur.

II. Non defuere tamen alii postea historiarum scriptores, qui talibus cleri matrimonii patrocinium sapientissimi pariter ac sanctissimi ejus doctoris disertè non minus quam indubitanter affluerint, eorumque primus se mihi Datus offert ille chronologus, quem multi nostrum, ac sanctum fuisse archiepiscopum, a sancto Gregorio papa Magno commendatum, existimant: Quos ego quidem Dissertationis meæ Nazarianæ capite 39, numero 10, refellebam: pauloque post in idem signentum secutus illi subscribit Landulphus ille Senior, quem capite pariter illo 39, numero 13, tum etiam præfatione in hujus operis librum primum, et ejusdem libri primi capite 2 indicavi. Ac suas quidem Historias contemporaneæ protraxerunt, Datus ad annum Christi salutem septuagesimum quartum, Landulphus vero ad octogesimum quintum supra millesimum; sicut ego pro Datio concludebam, capite illo 39, numero 14; pro Landulpho autem in hujus operis libro primo, capite 2, numero 3.

III. Datum ipsum audiamus. Licet enim tale illius Chronicum nullibi hoc tempore inventiatur; ipsissima tamen ipsius hac de re verba nihilominus habemus e Gualvaneo Flamma, qui duo ejus exemplaria suo tempore suos in usus habebat in promptu. In suo igitur Chronico Majori, secundum exemplar in Ambrosiana bibliotheca custoditum, capite 397, Gualvaneus hæc inde posteris exscripta reliquit,

B quæ pariter ego dissertationis Nazarianæ capite illo 39, numero 11, recitabam: *Chronica Dath*: « In synodo Damasi primi centum quinquaginta episcoporum, celebrata in Constantinopoli, ubi beatus interfuit Ambrosius, gravissima dissensio exorta est inter sacerdotes uxoratos ex una parte, et inter sacerdotes sine uxore viventes ex altera. Qui sacerdotes sine uxore dicebant sacerdotes uxoratos salvari non posse. Summus pontifex hanc questionem commisit beato Ambrosio. Qui sic ait: Perfectio vitæ non in castitate, sed in charitate consistit, secundum illud Apostoli, primæ ad Corinthios capite 13: *Si linguis hominum loquar et angelorum, etc.* Ideo lex concedit sacerdotes semel virginem uxorem ducere, sed conjugium non iterare. Si autem, mortua prima uxore, sacerdos aliam duxerit, sacerdotium amittit. » Ipsissima igitur hæc de re verba Datii hæc erant, teste Gualvaneo Flamma, qui eis etiam temere consensit, ut paulo post videbimus.

C IV. Datum, sicuti dicebam, concursu subsequutus est postea Landulphus ille Senior, et ejusmodi sententiam, libro 1, capite 11, et inscripto *De monogamia sacerdotibus secundum doctrinam beati Ambrosii, hunc in modum paulo aliter expressit*: « Sedente beato Ambrosio, gravissima dissensio orta est coram apostolico in synodo, inter sacerdotes monogamos, et alios sub virginitate aut castitate degentes. Quod factum, apostolico imperante, et aliis episcopis consentientibus, datum est in judicio beati Ambrosii ut, quidquid ipse diceret, sanctum et firmum teneretur. At beatus Ambrosius, cognoscens sensus humanos pronos ad peccandum maxime propter incontinentiam, sciens aliquem nec virginitatem nec castitatem nisi a Deo habere posse, quod in libro De officiis jam dictaverat, ait: De monogamia sacerdotum quid loquar? quando una tantum permittitur copula, et non repetita; et hæc lex est, non iterare conjugium. Sicut dicens, omnem dissen-

nionem comperunt. Itaque Græci sacerdotes, Ambrosianam tenentes sententiam, usque hodie sancitum et pro lege sacra habent ut, quando in sacerdotio unguuntur, aut virginitatem exinde promittant, aut uxores in testimonio honorum virorum sibi socient. Et si contigerit quod uxor sua moriatur, aut caste vivunt tenentes sacerdotium, aut sacerdotium amittunt si amplius aliquam mulierem carnaliter cognoverint. Quorum Ecclesiam in plurimis officiis venerabiliter imitatus est. Quinetiam sacrificium eorum, scilicet fermentatum, cum nostro azymo in celeberrimis festivitibus, maxime in Resurrectione Domini, benedicebat. Talia Landolphus ille Senior, uxoris per ea tempora sacerdotibus et ipse additissimus ut jam sæpe dictum est.

V. Sed quid item Gualvaneus Flamma nonnullique post ipsum alii, qui sine dubio cæteroqui talia cleri conjugia damnabant, meritissimeque vetita deum esse protestabant? En ut ille primam eorum originem jam inde ab apostolicis temporibus perperam traxerit; Chronici enim sui, paulo ante memorati, caput 226 sic inscripsit: « Sacerdotes et episcopi habebant uxores; » moxque sic etiam illud prosectus est, et argumentis confirmavit: « Potuit beatus Barnabas successorem instituire et Ecclesiam ordinare, et ordinati potuerunt uxores habere. Unde dicit Apostolus, prima ad Timotheum III: *Oportet episcopum irreprehensibilem esse, unius uxoris virum.* Et item Apostolus, de diaconibus loquens in eadem Epistola: *Diacones sint unius uxoris viri, qui se suis bene præsent, et domibus suis.* Et idem Apostolus dicit ad Titum, primo capitulo: *Constitu per singulas civitates presbyteros, sicut et ego tibi disposui. Si quis sine crimine est, unius uxoris vir, filios habens fideles.* Et Lucæ primo capitulo habetur quod Zacharias sacerdos genuit ex Elisabeth Joannem Baptistam. Ex hoc manifeste apparet quod licet episcopis et sacerdotibus et diaconibus uxores habere de jure, et in Novo Testamento et in Veteri. Et simile haec etur de Eriberto de Arzago, archiepiscopo Mediolanensi quod duxit in uxorem nobilem mulierem Uxeriam, quæ donavit monasterio Sancti Dionysii Uxeriam. Sed postquam Alexander papa de Balogio, de Mediolano, statuit quod nullus clericus uxorem diceret, sacro approbante concilio, de cætero nulli clerico licuit uxorem ducere, præcipue quia in ordine subdiaconatus quilibet clericus solemniter proficitur perpetuam castitatem. » Hæc ibi Gualvaneus. Idemque postea capite 397 (aliter 396) inscripto: « Cultus divinus amplificatur per beatum Ambrosium, » posteaquam e Datio Chronico varios recensisset sacrorum ministrorum ordines, in Ecclesia Mediolanensi ab ipso institutos, hæc subdit: « Quos omnes benedixit et, quod quilibet posset accipere uxorem virginem, concessit. Qua defuncta, et ipsi vidui permanent. » De ista materia habetur supra, capitulo 227, sive illo ipso 226, quod ego supra proferebam, sicut ibi fuerat ab eodem Gualvaneo numeratum. Neque vero his contentus, præsens caput hunc etiam in modum prosequitur: *Glosa; Chronica Datii:* « In synodo Damasi primi, centum quinquaginta episcoporum, celebrata in Constantinopoli, ubi beatus interfuit Ambrosius, » et reliqua, sicut a me recitabantur numero tertio. Sed et rursus, capite 737, de archiepiscopo nostro Heriberto scribens, sic etiam narrat: « Ejus uxor, dicta Uxeria, mulier ditissima nimis, donavit monasterio Sancti Dionysii possessionem, quæ dicitur Uxeria. » Talia Gualvaneus in eo Chronico. Eisdem porro ministrorum ordines in altero pariter Chronico suo, quod Manipulum Florum appellavit, enumeraverat ex eodem Datio, cum ad extremum capitis 40, hæc itidem adjecit: « His omnibus benedicens beatissimus Ambrosius, una uxore uti posse concessit; qua defuncta, et ipsi vidui in æternum permanent. Quæ consuetudo duravit annis septingentis usque ad tempora Alexan-

dri papæ, quem civitas Mediolani genuerat. » Quocirca etiam postea, capite 152, recensere cepit quemadmodum hæc ipsa controversia fuerit ab eodem illo agitata pontifice, cum cardinalis adhuc sive canonicus esset ordinarius Ecclesiæ Mediolanensis.

VI. Manuscriptum illud Chronicum, *Flos forum*, cujus testimonio utebar superiori libro primo, capite 6. a me lectum jam fuerat ante annum 1645, et antequam typis ederem Ambrosianæ Mediolan. Basilicæ ac monasterii monumenta, in quibus frequens habetur ejusdem Chronici mentio. Cum vero postea illud domino suo, Aloysio ab Ecclesia, mihi tempus in omne grata commemoratione recolendo, reddidisset; cumque deinde, anno 1653, Sancti Laurentii Litæ archiepiscopi nostri Vitam conscriberem, statimque per partes festinatam typographe traderem intra ferias autumnales, neque tunc codicem illum (sicuti neque Tristani Calci autographum, de quo item dicam postea) in promptu, et ad manus habere possem; sic existimavi, ut ejus Chronici auctor, per omnia ferme solitus Gualvaneo Flammæ consentire, in eo etiam consensisset quod ille de matronis sacerdotum sancto Ambrosio ascripserat. Itaque capite illic 20, numero 16, idipsum affirmavi. Sed in hoc tamen memoria me fessellit, ut recenter animadverti. Etenim autor ille Chronici, Gualvaneum sectatus Flammam, in Ambrosio episcopo longo quidem lateque describendo prosequitur omnes illos ministrorum ordines ab ipso institutos; atqui de conjugio iisdem permisso ne verbum quidem facit, sanctorum nimirum, quam Gualvaneus, consilio. Ac tantummodo postea in Heriberto archiepiscopo inter alia multa sic inquit, folio 128, pagina 2: « Hic archiepiscopus habuit Uxeriam, nobilem mulierem, uxorem; quæ donavit dotem suam monasterio sancti Dionysii, quæ usque hodie Uxeria dicitur. » De quo tamen additamento quid item mihi videatur, hoc ipso capite, suo loco aperiam.

VII. Certe autem Gualvaneo Flammæ in ea etiam parte consensit Petrus ille Azarius, cujus testimonio similiter utebar superioris libri primi capite septimo. In sancto enim archiepiscopo Ambrosio, facta mentione cleri ab ipso in ecclesia metropolitana instituti, hunc protinus in modum cum Gualvaneo Flamma locutus est: « His omnibus benedicens beatus Ambrosius una uxore uti posse concessit; qua defuncta, et ipsi vidui in æternum permanent. Quæ consuetudo duravit annis septingentis usque ad tempora Alexandri papæ, quem civitas Mediolani genuerat. »

VIII. Tristanus quoque Chalcum in eodem fuisse mihi videbatur errore, non quidem secundum typographicam Historiæ suæ Mediolanensis editionem, hæc in urbe anno Domini 1627 elaboratam (in qua videlicet errorem illum præternitti revera oportuisset, sicuti contra Bernardinum Corium jam fuerat decretum, ut paulo post videbimus), sed secundum exemplar ipsius manuscriptum, imo vero autographum, in Ambrosiana Bibliotheca asservatum. Itaque in archiepiscopi etiam nostri Laurentii Litæ Vitæ, capite 20, numero 16, Tristanus quoque Chalcum ex eo autographo connumerabam nonnullis aliis ejus erroris sectatoribus. Verumtamen in eo nihil tale nuper iuveni, cum præsens caput conscriberem, cumque illa deo serutarer ejus loca, in quibus hoc olim legisse mihi qui Jam videbar. Eum igitur in præsentem tacitus prætermitto sicut etiam eundem interim hæc in parte absolvo. Certe tamen hæc ipsa occasione illum rursus reu denuntio erroris illius quem ipsi ascribebam eorundem hoc libro qua to, capite 40, num. 42. Sicut enim error ille sine dubio exstat in editione typographica sic etiam exstat in auctoris autographo, necnon etiam in altero exemplari pariter manuscriptorio, quæ in Ambrosiana bibliotheca custodiuntur. Quocirca

mihisane nulla videtur habenda ratio tertii cujusdam exemplaris, quod mihi nuper commodatum fuit ab amico, erga me officiosissimo, eodemque perquam erudito, et selectis pro re historica libris aliisque monumentis abunde instructo, videlicet a Joanne Baptista Blanchino, justitiæ hoc anno 1636 hac in urbe consule meritissimo. Quo quidem in exemplari nulla prorsus illic habetur ejus præposituræ vel præpositi metropolitani mentio. Hanc enim de industria (ut ego interpretor) præternisit alius quispiam ab auctore diversus, qui bene certe nosset primam ejus præposituræ institutionem, quique Tristanum cuperet ab ejus erroris nota liberare.

IX. Venio jam tandem ad Bernardinum Corium, vel hoc ipso contra cleri cœlibatum errore, censuræque contra ipsum rite pronuntiatæ, in ore famæ celebrem. Chronici enim sui Mediolanensis parte prima, et secundum anni 1565 editionem Venetam pagina duodecima, singillatim prosecutus sacros ministrorum ordines a sancto Ambrosio in ecclesia Mediolanensi seu in basilica metropolitana institutos, in hæc verba desinit: « Constitui aucto molli sacerdoti, letori, et ostiarii: e tutti li benedi: e concesse loro che potessero avere moglie vergine; la quale morendo, restassero poi vedovi: come chiaramente si legge nella prima a Timoteo. E che ciò sia vero, apertamente si vede, come Enriberto di Antimiano, arcivescovo di Milano, del quale in processo dell' Historia ampiamente trattiamo, ebbe per moglie una nobil donna, per nome Useria: la quale dono il monastero di San' Dionigi (legendum tamen hic est: la quale donò al monastero di San' Dionigi; sicut etiam Gualvanus Flamma superiore numero quinto affirmabat) dove fino al presente e contiguo, una fruttifera vigna, la quale dal nome di quella e chiamata la vigna d'Useria. Mà poi in successo di tempo da Alessandro terzo pontefice (vere tamen hic pontifex non tertius nominis hujus fuit, sed secundus) fù ordinato che alcun sacerdote o cherico non togliesse moglie: e questo ancora fù approvato dal sacro concilio, soggiungendo che in perpetuo osservassero castità. Per la qual cosa poi nell' anno mille sessantadue Enribaldo Cotta, volendo perseguitare: i chericci maritati, da essi fù crudelmente morto. Onde, come scrive Leone ne suoi Annali, essendo tenuto per martire, dalla pubblica fù con somma riverentia fatto seppellire nel tempio dedicato a San' Dionigi in una cassa circondata di lame di ferro. » Quod quidem Corii pro Cotta sanctitate testimonium, hic tandem adjectum, ego jam supra recitavi, libro primo, capite nono.

X. Hactenus auctores quorum assertione sanctus antistes noster Ambrosius matrimonium sacerdotibus concessit. Sequitur nunc ut deinceps ostendamus quam falsa et detestabilis, quamque scriptore catholico indigna sit ejusmodi assertio. Eam sane (ut hinc exordiamur) sacra Indicis congregatio jamdudum in Bernardino ipsomet Corio, qui eam primus in publicam lucem typis vulgaverat, damnavit, et ex ipsius Chronico abolendam esse sancivit. Sic enim e subsequenti constat epistola, non multo post a. l. cardinalem archiepiscopum nostrum Federicum Borromeum scripta et inter Ambrosianæ bibliothecæ libros custodia, et his exarata verbis:

« Illustrissimo et reverendissimo sig. mio osservandissimo.

« Avendo la sacra congregazione dell' Indice considerato quanto sia desiderato ed utile il libro di Bernardino Corio sopra l'istoria di Milano, che nell' editto dello 16 di Marzo 1621 s'ordina non permettersi, se non corretto: e che non v'erano stati notati altri errori, che nel foglio 12, juxta impressionem Venetam, assertit sanctum Ambrosium permisisse sacerdotibus uxorem ducere, et foglio 629, inquit summum pontificem concessisse Indulgentiam plenariam Ecclesiæ Mediolanensi, etiam non

A contritis, quali errori anche si trovano nell' impressione antica di Milano del 1503 si sono compiaciuti questi signori illustrissimi miei colleghi, che avvisi a sua signoria illustrissima, come io con la presente, che, corretti o tolti via detti due loci soli, poss' ella a ciascuno della sua diocesi dare libera facoltà e licenza di leggere e tenere detta Istoria; e che per tutto possa così corretta correre, ed anche di nuovo ristamparsi. Con che, baciando a Vosignoria illustrissima humilmente le mani, me le offero di cuore. Di Roma li 6 di Ottobre 1621.

« Di V. S. illustrissima e reverendissima umilissimo ed affezionatissimo servidore, il cardinale Bevilacqua.

« Al sig. cardinale Borromeo, Milano. »

Superioris autem decreti, a sacra Indicis congregatione conditi, mentio itidem habetur in librorum prohibitorum Elencho, per Franciscum Magdalenum Capiferreum, ejusdem congregationis secretarium digesto. Littera enim B in eo sic legitur: « Bernardini Corii Historia Mediolanensis non permittatur, nisi correctæ. In Decreto 16 Martii 1621. »

XI. Quam falsa porro sit et adulterina ejusmodi assertio, sanctus ipse Ambrosius per ærea scripta sua, catholicæ pro orbem universum Ecclesiæ probatissima, commonstret: eoque in primis commonstret loco, ad quem Landulphus itidem ipse superiore numero 4 provocabat. Locus autem ille citra dubium est libri De officiis primi caput quinquagesimum simul et ultimum. Quocirca etiam illud idem caput in altero eorum Landulphi exemplarium, quæ in capituli metropolitani bibliotheca custodiuntur, ego vidi caractere satis recenti adnotatum in ora marginali, juxta eum Landulphi textum exstante, ac simul quidem cum hac prolixius censura, meo etiam judicio veracissima: « Vide locum male relatum, et male intellectum. Unde maxima corruptela ecclesiæ Ambrosianæ, et perniciosi tumultus, et querelæ toto hoc libro expressæ. »

XII. Eo igitur loco sanctus Ambrosius, multa præfatus de virtutibus in Levita et altaris ministro necessariis, hunc in modum prosequatur: « De castimonia autem quid loquar? quando una tantum nec repetita permittitur copula. Et in ipso ergo conjugio lex est non iterare conjugium, nec secundæ conjugis sortiri conjunctionem. » Et ecce nobis manifestum jam est, quemadmodum locus ille a Landulpho male referretur. Inspiciamus nunc, quemadmodum male pariter ab ipso intelligeretur. Verus enim Ambrosii hoc in loco sensus hic est, ut evangelicum Levitam ordinari, sive ad sacrum ejusmodi ordinem promoveri, non liceat, si conjugium jam ante iteraverit, hoc est, si post obitum primæ uxoris alteram duxerit, ac propterea bigamus sit. Illum enim debuisset tantummodo monogamum esse, ac præterea post eam promotionem debere ab officio conjugali penitus abstinere; sic enim lege sancitum esse. Huc igitur absque dubio spectant Ambrosii verba proxime recitata, necnon etiam deinceps recitanda.

XIII. In hanc enim sententiam sic etiam progreditur Ambrosius: « Quod plerisque mirum videtur, cur etiam ante baptismum iterato conjugio ad electionem muneris et ordinationis prærogativam impedimenta generentur; cum etiam delicta obesse non soleant, si lavacri remissa fuerint sacramento. Sed intelligere debemus quia in baptismo culpa dimitti potest, lex aboleri non potest. In conjugio non culpa, sed lex est. Quod culpæ est igitur, in baptismo relaxatur; quod legis est, in conjugio non solvitur. » Ut enim Roberus cardinalis Bellarminus de membris Ecclesiæ militantis libro primo, qui est *De clericis*, capite vigesimo quarto, § *Ad Hieronymi vero*, sapienter docebat: « observandum est controversiam fuisse inter veteres Patres: an qui unam uxorem habuit ante baptismum, eaque mortua alteram duxit post baptismum, bigamus cen-

sendis esset, necno. Nam sanetus Hieronymus in epistola ad Oceanum contendit ejusmodi hominem non esse bigamum, propterea quod per baptismum sit factus novus homo ex veteri, et nihil ei nocere possit eorum quæ fecit ante baptismum. Et sane hinc sententiæ multum favet canon 17 apostolorum, qui diserte prohibet episcopum fieri qui post baptismum bis nuptias celebravit. Contra vero Ambrosius, Innocentius, et Augustinus locis citatis contendunt omnino habendum bigamum qui duas uxores habuit, sive ante baptismum, sive post baptismum. Nam baptismus diluit peccata, non solvit conjugia, et renovat hominem quantum ad velustatem vitiorum, non quantum ad ea quæ recte se habent. Atque hæc sententiæ tandem prævaluit, et ab universa Ecclesia recepta est. Neque obstat canon apostolicus. Fortasse enim eo tempore propter hominum paucitatem dispensabant apostoli cum illis qui ante baptismum uxorem unam vel plures habuerant, modo non habuissent plures post baptismum. Neque enim est hoc præceptum Apostoli (nempe Pauli, prius a 1 Timotheum, capite 3) omnino indispensabile.) Hactenus Bellarminus ibi. Sed ad ejusdem sententiæ confirmationem nobis placeat sanctum idem Augustinum loco per ipsum indicato audire. Libro enim 20, De bono conjugali, capite 18, sic ille sentiebat : « Quod acutius intellexerunt qui nec eum qui catechumenus vel paganus habuerit alteram ordinandum esse censuerunt. De sacramento enim agitur, non de peccato; nam in baptismo peccata omnia dimittuntur. Propter sacramenti autem sanctitatem, sicut femina, etiamsi catechumena fuerit vitata, non potest post baptismum inter Dei virgines consecrari, ita non absurde visum est cum qui excessit uxorum numerum singularem, non peccatum aliquod commisisset, sed normam quandam sacramenti amisisset, non ad vitæ bonæ meritum, sed ad ordinationis ecclesiasticæ signaculum necessariam. » Sed hinc ad Ambrosium revertamur.

XIV. Ille vero sic etiam subinde protinus interrogat : « Quomodo autem potest hortator esse viduitatis qui ipse conjugia frequentaverit? » Quod quidem argumenti genus tanetsi proprie ab Ambrosio in eos dirigatur qui a primis nuptiis ad secundas transierint, quibusque propterea promotio sacrum ad ordinem negabatur, non immerito tamen a catholicis doctoribus secundum proportionem accommodatur iis etiam ministris qui post sacram ordinationem officio conjugali operam darent. Bellarminus nominatim libro pariter primo *De clericis*, capite 19, varia enumerans impedimenta quæ conjugale officium sacerdotibus aliisque sacratis hominibus auferret, id etiam enumerat : « Tertio impedit efficaciam prædicationis, ut Ambrosius docet libro primo De officiis, capite ultimo. Quomodo enim efficaciter exhortabitur viduas et virgines, qui liberis perpetuo operam dat? » Similiter etiam Gregorius de Valentia in libro De celibatu, capite 5 : « Obstat item (matrimonii usus) officio docendi et exhortandi. Nam qui consuetudine conjugali implicatus est, non potest certe cum satis magna efficacia eorum auctoritate virgines et viduas, et alios de populo, qui non sunt matrimonio juncti sunt, ad continentiam adhortari, ut dicitur Ambrosius libro primo De officiis, capite ultimo adnotavit. »

XV. Quæ proxime subjunguntur ibidem Ambrosii verba, eadem sane commonstrant quam rationi consentaneum, quin etiam necessarium ille censuerit ut sacri ministri post sacram ordinationem ab usa conjugii delinere in perpetuum abstinereat, si forte prius nupsissent, atque etiam sibi uxorem adhuc superstitem haberent. « *Inoffensum autem* (inquit) *exhibendum esse et immaculatam ministerium, nec nullo conjugali coitu violandum cognoscitis, qui integro corpore, incorrupto pudore, alieni etiam ab ipso consortio conjugii, sacri ministerii gratiam receptis. Quod eo non præterit, quia in pterisque abdi-*

toribus locis cum ministerium gereret vel etiam sacerdotium, filios susceperunt : et id tanquam usu veteri defendunt, quando per intervalla dierum sacrificium deferretur, et tamen castificabatur etiam populus per biduum aut triduum, ut ad sacrificium purus accederet, ut in Veteri Testamento legitur. *Et lavabat vestimenta sua.* » Quem tamen prætextum hæc Ambrosius illico refellit ratione : « Si in figura tanta observantia, quanta in veritate? Disce, sacerdos atque Levita, quid sit lavare vestimenta tua, ut mundum corpus celebrandis exhibeas sacramentis. Si populus sine ablutione vestimentorum suorum prohibebatur (*Exod. xix*) accedere ad hostiam suam, tu illos mente pariter et corpore audes pro aliis supplicare, audes pro aliis ministrare? »

XVI. Et hactenus quidem satis a nobis examinatus sit prior ille sancti Ambrosii locus, quem sibi Landulfus pro suo errore usurpabat in testimonium. Videamus nunc, quemamodum sanctus idem doctor eandem sententiam suam diserte aliis etiam in locis expresserit.

XVII. Certe autem libro *De dignitate sacerdotali*, capite 4, explicans illud apostoli Pauli ad Timotheum primæ capite III : *Oportet episcopum esse unius uxoris virum*, sic habet : « Si ad superficiem tantum litteræ (sive ad sensum litteralem) respiciamus, prohibet bigamum episcopum ordinari. Si vero ad altiore (sive ad mysticum) sensum descendimus; inhihet episcopum duas usurpare Ecclesias. Et si adhuc introrsus profundiora perscruteris; monet ne, post catholicum dogma, sensum inveniat episcopus habere hæreticum, sed Christianam tantum orthodoxam et catholicam sibi associet fidem, ut unius tantummodo uxoris et catholice Ecclesiæ vir episcopus vocetur. » Et aliquanto post, explicans illud item, quod ab eodem Apostolo ibidem objectum legitur : *Domui suæ bene præesse, filios habentem subditos cum omni castitate*, sic etiam inquit : « Domui suæ bene præesse potest, qui corporis sui servaverit castitatem. Domui, inquit, hoc est, corpori suo tali jure dominetur, ut non subdatur ipsius voluntati, ne desiderio luxuriæ deditus in præcipitum demergatur, sed potius filios suo castitatis exemplo a pudicitie regulam doceat. Nam si quis domui suæ præesse nesciat, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam adhibebit? Hoc est enim de quo superius diximus : Qui cordis sui donum excolere non valet, quomodo plurimum adhibebit diligentiam? »

XVIII. Et rursus in epistola ad Ecclesiam Vercellensem, quæ, secundum Romanam editionem, a Sixto papa quinto, cum cardinalis esset, emendata, et pontificio postea diplomate commendata, vigesima quinta est libri tertii Epistolarum, hæc habet : « Hæc posui, quæ cavenda acceperim. Virtutum autem magister Apostolus est, qui cum patientia redarguendos doceat contradicentes, qui unius uxoris virum præcipiat esse, non quo extorrem excludat conjugii; nam hoc supra legem præcepti est, sed ut conjugali castimonia servet ablutionis suæ gratiam; neque iterum ut filios in sacerdotio creare apostolica invidetur auctoritate. *Habentem enim dixit filios, non facientem*, neque conjugium iterare. Quod ideo non prætermisi, quia plerique ita argumentantur : Unius uxoris virum dici post baptismum habitæ, eo quod baptismum vitium sit ablutum, quo afferebatur impedimentum. Et vitia quidem atque peccata diluuntur omnia, ut si quis contaminaverit suum corpus cum plurimis, quas mala conjugii lege sociaverit, remittantur ei omnia; sed conjugia non resolvuntur, si quis iteraverit. Culpa enim lavacro, non lex, solvitur. Nulla enim culpa conjugii, sed lex est. Quod legis est igitur, non remittitur quasi culpa, sed tenetur quasi lex. Ideo et Apostolus legem posuit, dicens : *Si quis sine crimine est, unius uxoris vir*. Ergo qui sine crimine est, unius uxoris vir, tenetur ad legem sacerdotii suscipiendi; qui autem iterave-

rit conjugium, culpam quidem non habet conquinati, sed prærogativa exiit sacerdotis. Diximus quid legis est; dicamus etiam quid rationis. Sed prius cognoscamus non solum hoc Apostolum de episcopo et presbytero statuisset, sed etiam Patres in concilio Nicœni Tractatu addidisse, neque clericum quemquam debere esse qui secunda conjugia sortitus sit. Quomodo enim potest consolari viduam, honorare, cohortari ad custodiendam viduitatem, servandam marito fidem, quam ipse priori conjugio non re-cervaverit? Aut quid interesset inter populum et sacerdotem, si iisdem astringeretur legibus? Debet præponderare vita sacerdotis, sicut præponderat gratia. Nam qui alios præceptis suis ligat, debet ipse legitima præcepta in se custodire. » Hactenus in ea sanctus Ambrosius epistola.

XIX. Ad præcautionem nunc progredior illam quam idem Ambrosius primam concinnavit, ut semetipsum reliquosque suos sacerdotes ad celebrationem sacrosancti missæ sacrificii præpararet; quæ præcatio legitur etiam prope finem toni ejus operum quinti, hoc est, ante hymnos ipsius. Illic enim, non præul ab initio, has item ad Deum preces fundebat: « Rex virtutum, castitatis et integritatis amator, Deus, cœlesti rore benedictionis tuæ extingue in corpore meo totum fomite ardentem libidinis, ut maneat in me tenor totius castitatis animæ et corporis. Mortifica in me carnis stimulos, et omnes libidinis commotiones, et da mihi veram et perpetuam castitatem cum cæteris donis tuis, quæ tibi placent in veritate, ut sacrificium laudis casto corpore et mundo corde valeam tibi offerre. Quanta enim, Domine Jesu Christe, cordis contritione et lacrymarum fonte, quanta reverentia et tremore, quanta corporis castitate et animi puritate istud divinum et cœlestis sacrificium est celebrandum, ubi caro tua in veritate sumitur, ubi sanguis tuus in veritate bibit, ubi summa imis junguntur, ubi adest præsentia sanctorum angelorum, ubi tu es Sacerdos et Sacrificium mirabiliter et ineffabiliter constitutus! Quis digne hoc celebrare poterit, nisi tu, Deus omnipotens, offerentem feceris dignum? »

XX. Postremum nobis nunc est ut in ejusdem, quam contendimus, veritatis testimonium veniant etiam commentaria in Epistolas sancti Pauli, quæ communis sancto Ambrosio ascribi solent, quæque in ea etiam, quam supra memorabam, editione Romana et emendatiori legitimis ejus operibus connumerantur. In commentario enim primæ ad Timotheum Epistolæ, ad ea capituli tertii verba: *Oportet episcopum esse unius uxoris virum*, ita prorsus interpretatur: « Quamvis secundam numero uxorem non sit habere prohibitum, ut tamen quis dignus ad episcopatum sit, etiam licitam debet spernere, propter sublimitatem ipsius ordinis, quia cæteris melior debet esse, qui cupidus est sedis illius. » Et aliquanto post, ad ea verba: *Diaconi sint unius uxoris viri*, sic item progreditur: « Ea quæ minus dixerat de ordinatione diaconatus, nunc subjecit. Ostendit etiam, ipsos unius uxoris viros esse debere, ut hi ad ministerium Dei eligantur, qui non sunt egressi constitutum Dei. Homini enim unam uxorem decrevit Deus, cum qua benedicatur; nemo enim cum secunda benedicatur. Qui si filios bene gubnaverit, et domos suas, id est vernaculos, aut domesticos, poterunt digni fieri sacerdotio, et fiduciam habere apud Deum, ut sciant se posse impetrare, quod postulant; jam de cætero se ab usu femine continent. Veteribus enim iocundo concessum est levitis aut sacerdotibus uxores ad usum habere, quia multum tempus otio vacabant a ministerio, aut sacerdotio. Multitudo enim erat sacerdotum, et magna copia levitarum, et unusquisque certo tempore serviebat divinis caeremoniis secundum institutum David. Hic enim viginti et quatuor classes constituit sacerdotum, ut per vices deservirent. Unde Abia octavam classem habuit; cujus vice Zacharias

A (Lucæ primo) fungebatur sacerdotio, sicut continentur in Paralipomenon, ita ut, tempore quo non illos contingebat deservire altari, domorum suarum agerent curam. At ubi vero tempus imminebat ministerii, purificati aliquantis diebus accedebant ad templum offerre Deo. Nunc autem septem diaconos esse oportet, et aliquantos presbyteros, ut hini sint per Ecclesias, et unus in civitate episcopus; ac per hoc omnes a conventu femine abstinere debere, quia necesse est eos quotidie præsto esse in ecclesia, nec habere dilationem, ut post conventum legitime purificentur, sicut veteres. Omni enim hebdomada offerendum est, etiamsi non quotidie peregrinis, incolis tamen vel bis in hebdomada; etsi non desint qui fere quotidie baptizentur ægri. Nam veteribus ideo concessum est, quia multo tempore in templo non videbantur, sed erant privati. Si enim plebeis hominibus orationis causa ad tempus abstinere se precipit (sanctus Paulus, primæ ad Corinthios capite VII) ut vacent orationi, quanto magis levitis aut sacerdotibus, quos die noctuque pro plebe sibi commissa oportet orare? Mundiores ergo esse debent cæteris, quia actores sunt Dei. »

XXI. Hæc sanctissimus antistes noster Ambrosius in iis commentariis; si tamen ipsæ re vera illorum est auctor. Robertus sane cardinalis Bellarminus id, pro certo et indubitato supposuit libro primo *De clericis*, capite 19, § *Ambrosius*, cum superiorem illorum textum innueret, et capite 20, § *Quod autem*; secus autem profecto sensit in libro *De scriptoribus ecclesiasticis*. De sancto enim Ambrosio Mediolanensi ad annum 574 agens, sive observationem in ejus opera contextens, ita concludebat: « In quinto tomo sunt Commentaria in Epistolas sancti Pauli; quæ a multis non creduntur Ambrosii, nec sine causa. » Qua de re consuli per me quidem possunt Alfonsus Salmeron Commentariorum suorum tomo decimo tertio, qui primus est in omnes beati Pauli, et canonicas Epistolas, libro scilicet primo, disputatione 19; et Cornelius a Lapide suis item in Commentariis in omnes divi Pauli Epistolas, qua parte inter primordia operis disserit de interpretibus Epistolarum sancti Pauli, pagina mihi 24, et in caput septimum, ac versus undecimum Epistolæ primæ ad Corinthios. Memini vero etiam me multis abhinc annis legisse luculentam ejusdem argumenti lucubratiunculam, separatim editam, et a Nicolao Rusca contextam, et a cardinali Baronio comprobata. Quam cum ego religioso cuidam ex ordine Prædicatorum, et e Ruscarum cognatione commoddassem (ut sæpe mihi accidit) amisi. Nicolaus autem ille Rusca erat sacræ theologiz doctor, Sondrii in Valle Tellina archipresbyter, et Federico cardinali archiepiscopoque nostro Borromæo dilectissimus, mihi que amicissimus, necnon etiam studiosissimus catholice fidei propugnator. Quocirca etiam iniquissime tandem ab hæreticis anno Domini supra millesimum sexcentiesimum decimo octavo necatus est, ejusque vita et mors a Joanne Baptista Bojacha, jurisconsulto Comensi, latine descripta et Comensibus typis anno sæculi ejusdem vigesimo primo vulgata circumfertur, sicut etiam ipsiusmet Nicolai liber, anno sæculi superioris nonagesimo octavo editus, quo acta disputationis Tiranensis adversus Calvinum, et ministros Calvinii defensores continentur. Sed hinc ad proprium præsentis capituli institutum redeamus. Pro ea igitur sua et aliorum sententia Bellarminus multas colligit causas et rationes, et inter illas hanc quoque nominatim tertio loco, quod inter multa quæ talium auctor Commentariorum exposuerit contra Sancti Ambrosii sententiam, ita plane in Commentario primæ ad Timotheum exponat illud item capituli primi, *Regi sæculorum; immortalis*, etc., contra quam scilicet Ambrosius ipse revera exposuerit libro secundo *De fide*, capite primo ac tertio, et libro tertio, capite secundo. Quid si vero Commentaria illa vere fuerint a sancto Ambrosio com-

posita, sed ab alio postea nonnullis in locis depravata? et in iis nominatim quos Bellarminus alique opinionis ejusdem homines reprehendunt, sed non in eo quem supra ego producebam; quippe cum ille plane consentiat cum cæteris illis lucubrationibus Ambrosio nostro indubitanter adjudicatis, nec ab ullo vitiatas. Quocirca si quis etiam constanter altercari velit, non dicitur contendere Commentaria illa nullo modo ascribi posse Ambrosio nostro, ego sane in præsentem non valde repugnabo. Ad præsentis enim quæstionis et capitis institutum satis etiam mihi sunt reliqua illa superioribus illis e locis deprompta, ut summam ostendere mox aggredior.

XXII. Ea quippe tres habent hæc partes: videlicet expositionem litteralem illorum sancti Pauli verborum, quibus præscribebatur ut episcopus esset unus uxoris vir; cessationem ab usu conjugii, postea quam susceptus fuerit ordo sacer; differentiam inter Veteris ac Novi Testamenti ministros: quæ quidem partes mihi abunde ad præsens institutum sufficiunt.

XXIII. Secundum Ambrosii ergo expositionem, sanctus Paulus in ea Epistola præscribebat ne qui post primæ uxoris obitum alteram duxit ad episcopatum vel ad diaconatum admitteretur. Bene autem Bellarminus libro primo *De clericis*, capite 23, veram executionem eorum sancti Pauli verborum intelligentiam, non dubitavit affirmare: « Sententia catholice Ecclesie semper verba illa beati Pauli ita intelligenda esse docuit ut prohibuit sit sacerdotibus initiare eos qui quovis modo bigami fuerint. Quam sententiam probare possumus tribus argumentis. » His ergo subinde illam optime probat; et primo quidem sacris et litteris, secundo ex tempore quo sanctus Paulus hæc scripsit, tertio ex auctoritate Patrum, qui semper hunc locum de monogamia ita intellexerunt ut non liceat episcopum vel diaconum creari eum qui duas uxores, etiam diversis temporibus, habuerit. Inter hos ergo Patres, post Tertullianum ac sanctum Epiphanium, testimonio etiam utitur Ambrosius. Ejusque verba sunt hujusmodi: « Tertullianus libro primo ad uxorem. Quantum fidei detrahant, quantum obstrepant sanctitati nuptiæ secundæ, disciplina Ecclesie et præscriptio Apostoli declarat, cum bigamos non sinit præsidere, cum viduam allegi in ordinationem, nisi univiram, non concedit. » Quibus Tertulliani verbis illico subdit Bellarminus: « Neque dubium est quin per bigamos intelligat eos qui duas uxores habuerunt, non simul, sed unam post alteram. Nam de hac digamia in toto libro loquitur; hortatur enim uxorem suam ut, se mortuo, non ineat secundas nuptias. Similia habet in libro *De monogamia*, et in libro *De exhortatione castitatis*. » Et paulo post: « Epiphanius hæresi 59 Catharorum. Quæ ad sacerdotium tradita sunt, propter eminentiam celebrationis sacrorum, æqualiter ferri ad omnes putaverunt, cum audierint quod oportet episcopum irreprehensibilem esse, unius uxoris virum, continentem; similiter et diaconum, et presbyterum. Revera enim non suscipit sancta Dei prædicatio post Christi adventum eos qui a nuptiis, mortua ipsorum uxore, secundis nuptiis conjuncti sunt, propter excellentem sacerdotii honorem ac dignitatem. Et hæc certo sancta Dei Ecclesia cum sinceritate observat. Hæc ille. Ubi apertissime loquitur de digamia plurius uxorum successiva, cum eos digamos appellet qui, mortua uxore, aliam ducunt, et cum Catharos reprehendat, qui ex hoc loco Pauli etiam laicos interdcebant secundas nuptias. » Hinc autem Bellarminus ad sancti Ambrosii testimonium ita progreditur: « Ambrosius, libro x, epistola 82 ad Ecclesiam Vercellensem, tractans hunc locum Pauli, *unius uxoris vir*. Qui, inquit, conjugium iteraverit, culpam non habet coquinati, sed prærogativa exiit sacerdotis. » E. paulo post: « Similia habet Ambrosius libro

A primo *De officiis*, capite ultimo, et libro *De dignitate sacerdotali*, capite 4. »

XXIV. Secunda pars, ex indubitatis illis Ambrosii testimoniis a me summam deprompta, hæc erat: Ut monogami, etiam illi qui, viventibus etiamnum suis uxoris, sacros ad ordines promoti essent, nihilominus ab usu matrimonii deinceps abstinere in perpetuum deberent. Quocirca hinc præsertim aperte refellitur matrimoniorum usus, qui Arialli tempore apud clerum Mediolanensem pariter ac Græcum vigeat. Qualis vero apud Mediolanensem ille tunc esset, hoc jam vidimus præsentis libri quarti capite 3, num. 1. Qualis item apud Græcum tunc esset, me profecto non pœnitet hoc jamdudum e doctissimi Bellarmini libro primo *De clericis* didicisse, neque nunc pudet ejus hæc de re verba hunc in locum afferre. Cum ergo, capite 19, ipse contenderet celibatum jure apostolico rectissime annexum esse sacris ordinibus, ita ut nec ducere uxores, nec uxoris antea ductis uti liceat post ordinationem, positivo quidem jure, sed antiquissimo et æquissimo, et quod nullo modo expediat ut hoc tempore relaxetur; tum vero duos sibi ad refellendum proposuit errores, unum Græcorum, alterum Lutheranorum. Ac de Græcorum errore sic inquit: « Prior error est oportere clericos, antequam ordines sacros suscipiant, uxores ducere, quia post sacros ordines susceptos non licet id facere, et nimis magno periculo fornicandi se exponit qui sine uxore vivit. Hujus erroris aliqui auctorem faciunt Nicolaum, unum ex septem primis diaconis. Sed, quidquid de hoc sit, constat Vigilantium hunc errorem expresse docuisse. De quo sic beatus Hieronymus initio libri contra Vigilantium, proh nefas! inquit, episcopos sui sceleris dicitur habere consortes; si tamen episcopi nominandi sunt qui non ordinant diaconos, nisi prius uxores duxerint, nulli cœlibi credentes pudicitiam. » Dehinc vero Bellarminus ipse sic prosequitur: « Hunc errorem receperunt Patres concilii Trullani circa annum Domini septingentesimum, ut patet ex canone 13, ubi profana illa synodus damnat nominatim canones Romanæ ecclesie, et contrarium statuit, nimirum ut clerici ante subdiaconatum uxores ducant, et cum eis vivant postea, in sacris ordinibus constituti. Tempore hujus synodi cepit mos Græcorum, qui nunc est. Auctus autem est et confirmatus tempore Leonis noni, quando dissidium Græcorum a Latinis maxime crevit in multis aliis articulis. Unde exstat liber Humberti cardinalis, eo tempore scriptus de hac re contra Niretam abbatem, qui hunc morem Græcorum tunc acerrime defendebat. » Et aliquando post: « Synodus Trullana canone sexto prohibet ne episcopi, presbyteri, diaconi aut subdiaconi, post ordinationem suam, uxorem ducant, et canone quadragesimo octavo præcipit ut episcopus non cohabitaret uxori. » Sic etiam eodem capite Bellarminus postea colligit, « morem Græcorum, quem nunc habent, non fuisse primis sexcentis annis, ut patet (inquit) ex iisdem auctoribus (quos utique multos jam produxerat) necnon ex Chrysostomo, Hieronymo, et Leone locis citatis. » Et rursus capite 21: « Ad tertium (inquit) dico illos canones non esse ullius approbati concilii. Nam vera sexta synodus nullos canones edidit, ut patet ex septima synodo, actione 4 et 5, sed post sextam synodum quidam episcopi convenerunt Constantinopoli, et in palatio imperatoris Justiniani secundi, quod Trullum dicebatur, canones istos ediderunt nomine sextæ synodi. Cæterum hos canones non solum nullus Romanus pontifex probavit, sed etiam aperte improbavit Sergius papa, qui tunc sedebat, ut Beda scribit in libro *De sex ætatibus*, in Justiniano; et Paulus Diaconus, libro viii, capite 9, De rebus Romanis: Vocat autem Beda erraticam synodum cœtum illorum Patrum, qui hos canones ediderunt. » Et pauculis interpositis, de synodo hac Trullana sic addit: « Non permittit ut ulli clerico,

post sacrorum ordinum susceptionem, liceat uxorem ducere, sed solum, ut liceat uti uxore autē ordinem ducta. Et hoc etiam non permittit episcopis, sed solum inferioribus clericis, ut patet ex canone 6, 12, et 48. » Hactenus pro instituto nostro Bellarminus, ut aperte dignosceretur qualis apud Græcos esset matrimoniorum usus Arialdi nostri tempore, quam que concors ille tunc esset: cum cleri Mediolanensis usu. Accipe nunc quemadmodum contra talem matrimoniorum usum, a clero sive Latino sive Græco usurpatum, idem Bellarminus, eodem illo capite 19, argumentatus fuerit Ambrosii etiam nostri testimonio, postquam multos alios Patres tam Græcos quam Latinos eidem illi u-ri opposuisset. « Ambrosius (bis utique verbis utebatur illic Bellarminus) libro primo De officiis capite ultimo: Inoffensum, inquit, exhibendum et immaculatum ministerium, nec ullo conjugali coitu violandum cognoscitis, qui integro corpore, incorrupto pudore, alieni etiam ab ipso consortio conjugali, sacri ministerii gratiam recepistis. Quod ideo non præterivi, quia in plerisque abditioribus locis, cum ministerium gererent, vel etiam sacerdotium, filios su-cepserunt. » Idem in epistola 82 ad Ecclesiam Vercellensem: « Habentem, inquit, filios, dixit Apostolus, non facientem » etc., Et in caput primum (verius tertium) Epistolæ primæ ad Timotheum: « Deinceps, inquit, ab usu femine cohibentur, » etc. Etenim talia in hanc sancti Pauli Epistolam Commentaria Bellarminus hoc loco inter veros Ambrosii nostri fetus computabat, ut ego quoque supra observabam.

XXV. Sed opere pretium est una cum eodem Bellarmino tertiam quoque illam in Ambrosii testimonio examinare partem, quam ego iniebam, et ex ea simul cum ipso argumentari. Quippe, capite illo 19, pro clericorum celibatu sibi ad probandum proposito, multa collegerat Novi Testamenti pronuntiata; cum probationem suam sic etiam confirmavit: « Præterea in Veteri Testamento continentiam ab uxoribus videmus imptinens fuisse requisitam in iis qui Deo propinquaturi, vel rem aliquam sanctam tractaturi erant. Nam Exodi xii præcipitur ut comesturi agnum paschalem renens suos accingerent; quo significabatur, ut Gregorius exposuit, homilia 22 super Evangelia, debere eos carnis voluptatem edomare qui agnum paschalem comedunt; Exodi xix, cum populus legem a Deo accepturus esset, ait illis Moyses: *Estote parati in diem tertium, et ne appropinquetis uxoribus vestris.* Quo testimonio utitur Ambrosius libro primo De officiis, capite ultimo, ad probandum continentiam clericorum. » Atque hoc quidem illud est quod proprie hoc loco nos intendimus; sed nihilominus cum eodem Bellarmino ad uberiorem probationem progrediamur. Subdit ergo deinceps: « Item, Exodi xxviii, præcepit Deus ut Aaron et filii ejus, cum ingrederentur tabernaculum, feminalibus lineis a renibus usque ad femora tecti essent. Quo exponit Beda libro tertio De tabernaculo, capite ix, significatum esse debere sacerdotes Novi Testamenti aut virgines esse, aut contracta cum uxoribus fœdera dissolvisse. Item, libri primi Regum capite xxi, noluit Achimelech sacerdos dare David panes propositionis comedendos, nisi prius intellexisset eum ab uxore aliquandiu se continuisse; ex quo deducit beatus Hieronymus in caput primum ad Titum perpetuam requiri in sacerdotibus continentiam etiam ab uxoribus, qui corpus Christi, quod illo pane propositionis significabatur, conficiunt, edunt aliisque tradunt. Denique ex libro primo Paralipomenon, capite xxiv et Lucæ i, colligitur sacerdotes Veteris Testamenti per vices sua ministrare solitos, et toto, eo tempore quo ministrabant in tabernaculo, a domo et uxore abfuisse. Ex quo deducunt Siricius papa in epistola ad Ilmericum, et Innocentius primus in epistola ad Victricium, necnon Beda in caput primum Lucæ, quod si illi tempore quo ministrabant ab uxoribus abstinebant,

A omnino decere ut sacerdotes nostri, qui non per vices, sed semper ministrant, semper ab uxoribus se contineant. » Hæc ibi Bellarminus.

XXVI. Cum igitur indubitata illa sancti Ambrosii testimonia doctrinam ejusmodi contineant, cumque pro indubitato simul ille supponatur de sacrorum sive Græcorum sive nostratum ministrorum celibatu non aliter unquam judicasse quam suis in libris luculenter et expresse judicaverit, consequens profecto est ut inexcusabilis temeritatis et impudentiæ notam evadere non possit qui cum nihilominus contendat matrimoniis fuisse illis, quæ Græci, vel etiam nostrates sacerdotes unquam usitarii. Negat enim divinus ille doctor, præciseque negat ejusmodi matrimonia fuisse a sancto apostolo Paulo approbata, si contracta fuerint ab iis qui mox ad Ordinem Sacrum promovendi essent. Negat eorum usum esse licitum promotis ad ordinem Sacrum, eorumque pariter usum congruere negat ministerio Testamento Novi proprio, quod longe majoris est dignitatis et sanctitatis quam esse Testamenti Veteris ministerium. Et hæc quidem plane jam constant ex ipsismet Ambrosii verbis jam supra recitatis, sed planius aliquanto etiam constabunt, si paulo minutius insuper et accuratius ipsasmet examinemus assertiones historicorum quos nobis supra opposuimus.

XXVII. Datus in primis Ambrosio assererat ejus dissensionis constitutum fuisse arbitrum ab ejus Patribus concilii, Constantinopolitani in urbe congregati, cui tunc etiam ipse interesset. Hoc autem concilii nomine non aliud profecto intelligere potuit quam Constantinopolitanum œcumenicum, quod (ut bene computat Baronius) anno Domini trecentesimo octogesimo primo celebratum fuit, et cui centum quinquaginta episcopi citra omnem controversiam ea in urbe interfuerunt. Atqui certissimum etiam ex adverso est neque Damasum papam neque Ambrosium nostrum illic interfuisse, sed solos interfuisse orientales episcopos, ac propterea etiam non alium quam ipsos ei tandem subscripsisse. Concilium quippe illud auctoritate quidem Damasi papæ (sive per ejus litteras, ab imperatore Theodosio Seniore ad orientales episcopos transmissas) convocatum illic fuit; atqui non ipsemet Damasus, nec alius quispiam ex occidentalibus episcopis illic perrexit. Et hæc quidem omnium etiam ecclesiasticorum per ea tempora historicorum consensu testatissima sunt. Quocirca etiam Bellarminus *De conciliis et Ecclesia* libro primo, capite 5, posteaquam Constantinopolitanum hoc concilium inter generalia et a pontifice Romano approbata secundo loco numerasset, ita scribit: « Est vero animadvertendum, in hoc concilio neminem adfuisse ex provinciis occidentalibus. Si quidem Damasus papa Romæ coegerat synodum occidentalium, atque ad eum locum invitaverat episcopos qui Constantinopoli conveniant, ut eodem modo Romæ celebraretur Concilium plenissimum. Sed quia Patres orientales justis de causis Romam venire non potuerunt, accepit Damasus excusationem eorum, et animis ac sententiis dux illæ synodi conjunctæ sunt, ac si una et eadem fuissent. Atque propter hujusmodi conjunctionem habita est synodus Constantinopolitana una ex œcumenicis et legitimis synodis. Vide Theodoretum libro primo Historiæ, capite 9 et 10. » Hactenus Bellarminus. De qua tamen Orientalium excusatione paulo aliter sensit Baronius ad annum Christi 382. Non igitur re vera illic adfuit Ambrosius, ac propterea ne concilii quidem illius Patres dijudicationem illius dissensionis ei soli reservarunt.

XXVIII. Sed illud etiam huc accedit quod nempe veterum scriptorum asseruisse unquam legitur talem illam dissensionem in eo fuisse concilio excitatam. Quod si etiam tunc ibi fuisse excitata, ibique tunc pariter Ambrosius ipse adfuisset, ne credibile quidem videtur eos Patres ei soli reservare voluisse hoc iudicium, quod alioqui de re sane gravissima esset

Sicut enim de nonnullis aliis minoris momenti rebus ipsi decreta unanimes condiderunt, sic etiam universi pariter quæstionem illam dijudicassent. Sed hinc progrediamur ad rationem, qua permotus Ambrosius a Datio dicebatur sententiam in uxorum favoram sacerdotum pronuntiassent.

XXIX. « Perfectio vitæ, inquit, non in castitate, sed in charitate consistit. » Orationem plane irrationabilem, atque Ambrosio indignissimam; et, ut nihili prorsus ab ipso faciendam, sic etiam nihili prorsus ab ipso factam! Quidni vero ceteroqui Ambrosius similiter ob eandem rationem virginibus, quæ sacrum ad velamen admitti cuperent, concessit ut una vice matrimonium contraherent? Etenim, secundum illud Apostoli, quemadmodum vitæ perfectio non in castitate, ita neque in virginitate consistit, sed in charitate. Quin etiam præterea ille saceris etiam ministris concessit ut non solum semel nubere possent, sed etiam iterum ac tertio, quin etiam toties quoties laicis licitum esset? Non enim solo primi ejus matrimonii tempore, sed omni prorsus tempore perfectio vitæ, secundum illud Apostoli, consistit in charitate, non autem in castitate.

XXX. Priusquam tamen acrius Datio absurdum ejusmodi consecrariis urgeamus, percommo-um profecto ac perutile erit luculenter explicasse, quemadmodum perfectio vitæ spiritualis, secundum rei veritatem, atque secundum apostoli Pauli sententiam, consistat in charitate. Præclare autem Bellarminus De membris Ecclesiæ militantis libro secundo, qui est De monachis, capite secundo, sic docebat: « Sunt autem hoc loco adnotanda quedam. Primum illud est veram perfectionem in charitate consistere. Perfectio enim uniuscujusque rei in eo posita est ut fini suo ultimo quam acutissime conjungatur. Finis autem hominis Deus est: charitas vero maxime unit hominem cum Deo, juxta illud primæ Joannis quarto; *Qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo*; et ad Colossenses tertio; *Charitas est vinculum perfectionis*, id est vinculum quod, ligans hominem cum Deo, hominem reddit perfectum vel (ut Chrysostomus exponit) vinculum quod, ligans et continens in homine omnes virtutes, hominem reddit perfectum. Ut enim spiritus humanus ligat et continet omnes humores et partes, alioqui dilapsuras, ita Spiritus sanctus, inhabitans corda nostra per charitatem, continet omnes virtutes, alioqui facile dilapsuras. Quod etiam idem Apostolus ostendit, cum ait primæ ad Corinthios xiii: *Charitas patiens est, benigna est*, et quæ sequuntur. Itaque Irenæus libro quinto, ante medium, exponens illud Apostoli primæ ad Thessalonicenses ultimo: *Ut integer spiritus vester et anima et corpus conservetur*, dicit, hominem perfectum tribus constare, corpore, anima, et Spiritu sancto inhabitante per charitatem. Ut enim, si desit ei corpus vel anima, erit imperfectus in genere naturæ, ita, si desit charitas, erit imperfectus in genere moris. Quo modo locum illum Pauli intelligunt etiam fere omnes Græci, Chrysostomus, Theodoretus, Oecumenius, Theophylactus, et cum eis Hieronymus in epistola ad Hedibiam, quæstione ultima. Denique, quod charitas sit Christiana perfectio, ex eo patet quod ad eam omnia referuntur. Matthæi xxii: *In his duobus mandatis universa Lex, etc.*, et primæ ad Timotheum i: *Finis præcepti charitas.* »

XXXI. Subinde vero sic etiam prosequitur: « Nota secundo, ex beato Thoma in opusculo De perfectione, quatuor esse gradus charitatis, proinde etiam quatuor esse gradus perfectionis. Dicitur enim perfectum id, cui nihil deest in ordine ad aliquem finem. Quare non repugnat, aliquid esse perfectum, et imperfectum, si comparetur ad diversos gradus, seu etiam fines. »

XXXII. Hos igitur etiam gradus seu fines ille assignat. Sed quoniam primus ad nullam creaturam, secundus autem ad presentem hominis vitam non

A pertinet; eos ego propterea prætermitto, neque ad tertium et quartum recipio. « Tertius gradus est (subdit ergo Bellarminus) diligere Deum, non quantum est diligibilis, nec quantum potest creatura quælibet absolute diligere, sed quantum potest creatura mortalis, quæ a se removet omnia divini amoris impedimenta, et totam se Dei obsequio consecravit. Qui in hoc gradu versantur, imperfecti sunt respectu beatorum, sed perfecti respectu aliorum hominum, etiam justorum et piorum. »

XXXIII. Et rursus: « Quartus gradus est (concludit ille) diligere Deum, non quantum est diligibilis, non quantum potest creatura vel absolute vel in hac vita diligere, sed tamen ita ut nihil æque aut magis quam Deum diligat, id est, nihil admittat contrarium dilectioni. Et hic gradus præceptus est omnibus, et quandam habet perfectionem, licet respectu superiorum sit imperfectus. Unde primæ Joannis secundo dicitur: *Qui servat verbum ejus, vere in hoc charitas Dei perfecta est*. Et tamen Matthæi 19, Dominus ei, qui dicebat se omnia præcepta servasse, ait: *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia, etc.* Loquitur enim Joannes de isto quarto gradu; Dominus autem de tertio. »

XXXIV. His ergo per nos item præmonitis, si nunc quæramus quo sensu Ambrosius opinione Datio asseruerit, perfectionem vitæ, non in castitate, sed charitate consistere, secundum illud apostoli Pauli testimonium, pro charitatis virtute, quin etiam virtutum regina, tam luculentum et palmare, non aliud profecto respondere posset Datio quam locutum esse Ambrosium de vitæ perfectione unicuique homini ad æternam salutem necessaria, et propterea locutum etiam esse de charitate secundum eam tantummodo perfectionem quam Bellarminus proxime in eo quarto gradu collocabat. Certe autem ita prorsus eundem illum Apostoli locum probati etiam interpretes communi consensu exponunt, nec aliter eum ipsemet etiam exposuit Ambrosius, tam in Commentario (si tamen ipsius revera est, ut superiore numero 21 excipiebam) quam libro quarto, epistola 33, prope finem, ad virginem sacram scribens Demetriadem. Si ergo Ambrosius ex eo Apostoli loco, in eum, quem Datio dicebat, modum argumentatus fuisset, non aliud profecto perfectionis genus in sacris Testamenti Novi ministris necessarium esse supponisset quam quod in unoquoque laico necessarium esset constat. ut æternam salutem assequatur. Nisi enim hoc ille supponebat, risu profecto et cachinnis dignissimum fuisset tale ipsius argumentum; quippe cui promptissime atque invincibiliter responderi poterat, altioris ordinis quam laicorum esse perfectionem talium ministrorum, eamque, non in sola quidem castitate, sed in charitate simul et castitate consistere, sicut in charitate simul et virginitate citra dubium consistit; et sicut ipsiusmet Datio confessione (non enim hoc negari ab illo potest; si modo constare sibi velit, et Ambrosium sibi met ipsi constantem supponere) post primæ illorum ministrorum uxoris obitum, in charitate simul cum castitate, sive cum abstinence in posterum ab officii conjugalibus usu, consistit. Pro primo igitur illo sacrorum Novi Testamenti ministrorum, matrimonio ratio illa, ex eo Apostoli testimonio desumpta, nihil prorsus valet, nisi eorum perfectio interim supponatur ordinis esse non altioris quam sit perfectio laicis etiam omnibus ad æternam salutem necessaria. Atqui nihil tale, ne interim quidem, supponitur ab Ambrosio, a quo certe supponitur oppositum; sicuti jam vidimus e numero 12 ad multos alios subsequentes. Non igitur credi par est eum ita fuisse argumentatum, sicut ei Datio ascribebat; et hac quidem in parte fatuus, et ineptus, et sibi met ipsi parum constans.

XXXV. Equis vero sanæ mentis præterea credat, Ambrosium eo fuisse animo ut talem illam pro sacerdotibus uxoris aucterit pronuntiare legem, quæ

sanctorum apostolorum sacrique concilii primi œcumenici Nicæni decretis adversaretur? Ac sanctorum quidem ministrorum cœlibatum ab ipsismet apostolis præscriptum fuisse, testimonio nobis esse possunt canones ipsi apostolorum, a Clemente primo papa recitati. Eorum enim vigesimus septimus sic habet: « Innuptis autem, qui ad clerum proveci sunt, præcipimus ut, si voluerint, uxores accipiant; sed lectores cantoresque tantummodo. » Bene autem Bellarminus libro primo De clericis, capite 19, posteaquam hunc canonem recitasset, sic adjecit: « Quod autem de lectoribus et cantoribus dicitur, idem de aliis minoribus ordinibus intelligitur; cum sit omnium eadem ratio. » Quæcirca etiam vice versa secundum sanam canonis hujus intelligentiam ministris omnibus innuptis, et ad sacros ordines promotis vetitum erat uxores accipere. Atque huic quidem intelligentiæ quam optime congruit superior eorundem apostolorum canon sextus, quo sic præcipiebatur: « Episcopus, vel presbyter, vel diaconus, uxorem suam ne ejiciat religionis prætextu. Sin autem egerit, segetur: et, si perseveret, deponatur. » Hoc enim canonem agebatur de episcopis, presbyteris et diaconis qui ante ordinationem duxissent uxores, quique sollicite atque religiose cavere propterea deberent, ne illis in posterum uterentur. Ne igitur prætextu religionis hujus, sive cautelæ, cæteroqui ob legem cœlibatus necessariæ, deponerent earum curam, nec eas interim alerent, cæteraque ad victum necessaria suppeditarent, conditus est hic ipse canon ut sapienter viri docti præci e affirmarunt, quorum multos enumerat etiam Severinus Binius tomo primo Conciliorum a semetipso editorum, sive in suis ad eundem canonem notis. In eandem porro sententiam nobis etiam Calixtus astipulatur papa primus, qui Romanam Ecclesiam rexit ab anno Domini supra ducentisimam vigesimo primo, usque ad vigesimum sextum. Is enim apud Gratianum distinctione 27, cap. Presbyteris, ita inquit: « Presbyteris, diaconis, et subdiaconis et monachis concubinas habere seu matrimonia contrahere penitus interdicimus; contracta quoque matrimonia ab hujusmodi personis, disjungi, *juxta sacrorum canonum definitiones*, judicamus. » Bene siquidem Gregorius de Valentia in libro De cœlibatu, capite 3, inter alios theologos sic observat ad hanc locum: « Quo loco, cum Calixtus canones sacros antiquiores se ipse etiam antiquus pontifex ad eam rem citet, argumento id est, hanc legem cœlibatus esse apostolicam. » Id ipsum vero satis aperte colligitur etiam e sacrorum conciliorum, ac Romanorum pontificum, et veterum Patrum testimoniis, quæ catholici doctores adversus hæreticos pro eodem cœlibatu collegerunt, ac nominatim Bellarminus libro primo De clericis, capite 19. E quibus quidem testimoniis unicum illud in præsentem producere placeat, quod est concilii Carthaginensis, ut communis numeratur, secundi, de quo Baronius, ad annum Christi trecentisimum nonagesimum septimum, et Binius, tomo primo Conciliorum, pagina 541, il affirmans celebratum tempore Cœlestini primi papæ (fuit autem ab anno Christi supra quadringentesimum vigesimo tertio usque ad trigésimum secundum) et a Leone papa quarto comprobatum, capite De libellis, distinctione vigesima. Ejus enim concilii verba hæc erant, canone 2: « Omnibus placeat ut episcopi, presbyteri, diaconi, vel qui sacramenta contractant, pudicitia custodes, etiam ab uxoribus se abstineant, *ut, quod apostoli docuerunt, et ipsa servavit antiquitas, nos quoque custodiamus.* » En igitur pro sacrorum cœlibatu ministrorum videmus legem a sanctis apostolis sancitam, itaque antiquitus servatam.

XXXVI. Progressu tamen temporis non defuere qui a veteri et apostolica illa disciplina nonnihil declinaverint, et in Ecclesia nominatim orientali. Quælibet nonnulla etiam ejusdem Ecclesiæ con-

cilii variis vicissim decretis eandem disciplinam in usum revocare studuerunt.

XXXVII. Concilium in primis se nobis offert Ancyranum, sive in civitate Ancyra, in provincia Galatiæ congregatum, anno Domini trecentesimo decimo quarto; eique octodecim episcopi, et perin-signes (ut bene Baronius ad eundem annum, articulo 77 et 78 observavit) interfuerunt; sicut et postea eorum multi concilio Neocæsariensi, plerique autem Nicæno, de quibus conciliis proxime dicemus. Cum igitur Ancyranum illud concilium varios sancivisset canones pro recipiendis ad catholicam communionem iis qui propter Maximini tyranni persecutionem a fide catholica defecerant, tum vero canone nono (aliter decimo) ita decreverunt, ut Baronius ad eum ipsum annum artic. 88, his exprimit verbis: « Lapsis igitur ejusmodi remediis impartitis, de ecclesiastica disciplina incorrupte servanda Patres alias regulas addiderunt; sed illam in primis quæ ad sacros Ecclesiæ ministros magnopere spectare videbatur, nempe ut absque uxore cœlibem vitam ducerent, qua quidem lege (ut alias dictum est) non sacerdotes tantum, sed et diaconi obligati erant ab ipso exordio nascentis Ecclesiæ; illosque solum diacones ab ea eximi voluerunt, qui, cum ordinarentur invitati, fuissent pariter contestati se non posse continentia vivere, ac proinde ducere uxorem velle. Qui enim sic reclamasset et nihilominus ordinatus fuisset, quisquis esset hujusmodi, post sacrum diaconatus ordinem uxorem posse ducere, Patres illi consenserunt, sic statuentes (*canone nono, vel decimo*) Diaconi, quicumque ordinantur, si in ipsa ordinatione protestati sunt, et dixerunt velle se conjugio copulari, quia sic manere non possunt; si postmodum uxores duxerint, in ministerio maneant, propterea quod eis episcopus licentiam dederit. Quicumque sane tacuerint, et susceperint manus impositionem, professi continentiam, et postea nuptiis obligati sunt, a ministerio cessare debent. » Hactenus ex eo canone Baronius secundum Dionysii Exigui editionem. Tum vero sic etiam subdit: « Additur in secunda editione (quam ipsemet, superiore articulo 81, dixerat incerti esse auctoris) laicam tantum recipientes communionem. » Quibus e verbis idem Baronius id observat: « Nimirum, non cum saceris ministris amplius, sed cum populo extra cancellos communicantes. » Ac demum ita concludit: « Ex his videas, tum in universa Ecclesia catholica, tum in Oriente, quam firmus atque stabilis assertusque ab omnibus esset sacrorum ministrorum cœlibatus. Sed de his actam est primo Annalium tomo pluribus. » Ancyranum ergo ejus concilii Patres (ut ego quoque pro meo sensu hic denique concludam) certam supponebant legem, quæ sacris in universum ministris usum matrimonii vetaret, quæque nihilominus ab episcopo relaxari posset in eum, quem ipsi præscribere modum, ita ut eis non aliter uti matrimonio liceret.

XXXVIII. « Post Ancyranum vero (prosequitur Baronius ad eundem annum trecentisimum decimum quartum art. 90.) Neocæsariense concilium celebratum est. Quoto tamen anno, nescimus; sed quantum conjectura assequi licet, cum iidem prope omnes episcopi qui interfuerunt concilio Ancyrano subscripti pariter habeantur illi quod Neocæsareæ celebratum est, et inter alios Basilii episcopus Anasææ, quem diximus in Persecutione Licinii, quæ proxime est subsequuta, martyrem occubuisse et recenseatur, plane necesse est affirmare, haud diu post Ancyranum iterum Neocæsareæ eosdem ferme episcopos convenisse, antequam Licinius Orientalem Ecclesiam persecutione vexare aggrediretur. » Et pauculis interpositis: « Neocæsareæ igitur in Ponto, cujus episcopus tunc erat (quod nuper dictum est) Longinus, fama celebris, cum Patres illi sanctissimi conventum agerent, nihil antiquius habuerunt quam sacerdotum vitæ integritati prospicere. Quamobrem de eorum cœlibi vita ducenda in primis hæc statue-

runt (*canone primo*) ex præscripto antiqui usus Ecclesiae: Presbyter, si uxorem duxerit, ab ordine deponatur; si vero fornicatus fuerit, vel adulterium perpetrarit; amplius pelli debet, et ad penitentiam redigi. Hæc ex Dionysii versione. » Cujus quidem decreti (quoad primam nempe partem) hæc ego interpretor fuisse causam, quod nonnulli ex iis diaconis, quibus in concilio Ancyrano permissa fuerat nubendi facultas, hujus facultatis executionem reservarent in illud etiam tempus quo sacerdotium accepissent. Hoc ergo ii Patres tanto indecorum ordini jam suscepto judicaverunt, ac proinde talia illorum matrimonia vetuerunt.

XXXIX. His tamen conciliorum provincialium decretis, quibus aliquid e veteri illa et apostolica sacrorum ministrorum disciplina remittebatur, contenti non fuerunt trecenti decem et octo Patres illi qui anno trecentesimo vigesimo quinto Nicæam in Bithynia convenerunt ad sacrosanciam œcumenicam synodum. Quippe ministris ejusmodi non permissas habitationem cum uxoribus, simul etiam illis omnibus matrimonii celebrationem usumque unanimes negarunt. Synodi profecto illius canen tertius sic ad verbum se habet: « Interdixit per omnia magna synodus non episcopo, non presbytero, non diacono, nec alicui omnino qui in clero est, licere subintroductam habere mulierem, nisi forte aut matrem, aut sororem, aut amitam, vel eas tantam personas, quæ suspiciones effugerunt. » Quidni vero nos item ad hæc verba simul cum Bellarmino libro primo De clericis capite 19, hunc in modum argumentemur? « Nulla uxoris mentio fit; quæ tamen primo loco poni debuit, si cum ea habitare liceret. Item, cur prohibetur clericis cohæbitatio mulierum, si uxorati esse possunt? Nonne uxores ancillas habere possunt in eadem domo? » Quidni rursus argumentemur una cum eodem postea capite vigesimo prope finem: « Quomodo cohæret illa narratio de Paphnutio cum canone tertio concilii Nicæni, ubi prohibetur episcopis, presbyteris, diaconis, ne ullam domi mulierem habeant, præter matrem, sororem, amitam. » Hæc ipsa nimirum Bellarminus hoc deum capite opponerebat argumento, quod « rat hujusmodi: « Argumentum quintum et ultimum Calvinii sumitur ex Historia Socratis, libro primo, capite 8, et Sozomeni libro primo, capite 22, ubi dicitur quod, cum Nicænum concilium legem ferre vellet, ne liceret clericis cum uxoribus suis dormire, surrexit Paphnutius confessor, et synodus tota in ejus sententiam ivit, et continentiam ab uxore in arbitrio cujusque reliquit. » Ut igitur Bellarminus hoc argumentum refellat, ante omnia præmittit id quod ambo nihilominus ii scriptores Græci ultro concedebant. « Nam uterque auctor (verba sunt ipsius Bellarmini) in eodem loco testantur, Paphnutium adjecisse, bonum sibi videri ut, secundum antiquos canones, prohibeatur clericis ne post ordinationem ullo modo uxores ducant, sed solum permittantur uti illis quas ante ordinationem acceperunt. » Subinde vero multis et magni momenti argumentis eosdem illos auctores ostendit non esse fide dignos in hac narratione, quam cæteroque, ut vidimus, contendit eodem illo tertio Nicæni concilii canone refelli. Talem vero illorum narrationem iislem ferme argumentis egregie confutarunt etiam Gregorius de Valentia in libro De cælibatu, capite 6, in responsione, videlicet ad decimum tertium argumentum, et Baronius tomo tertio Annalium, ad annum trecentimum vigesimum quintum, articulo 148 et sequentibus; sed hic in eo quidem præterea singularis, quod articulo 151 suam tertii ejus canonis Nicæni expositionem confirmavit sancti Basilii Magni testimonio, ex ipsius epistola 17 ad Pategorium carptim depresso, et ita sane ad præsens institutum, per alias etiam sui partes, a Baronio prætermisissas, accommodato pariter ac opportuno ut eam ego integram hoc recitare statuerim. Ea vero, secundum Parisiensem

A anni 1603 editionem, pagina 1040, sic ad verbum se habet: « PAREGORIO presbytero BASILII. Legi litteras tuas magna cum animi lenitate, admiratusque sum quomodo coneris rebus ineurabilibus longis mederi sermonibus, cum, breviter uobis et facile re ipsa sat sfacere valeas in illis de quibus accusaris, permanere constitueris. *Nec primi, nec soli (Paregori) sancivimus non debere mulierculam cohæbitare viris. Lege canonem, a sanctis Patribus nostris in Nicæna synodo constitutum, qui manifeste interdixit ne quis mulierculam subintroductam habeat; cælibatus autem honestatem suam in eo habet, si quis a nexu mulieris recesserit.* Itaque, si quis cælibatum nomine tenus professus, re ipsa faciat ea quæ a conjugatis fiunt, manifestum est quod virginitatis honestatem nuncupatione quidem illius præstet, verum interea ab inconvenienti voluptate non desistat. Tanto facilius ammonitioni nostræ acquiescere poteris, quanto magis liberum esse te a corporalibus affectionibus asfirmas. Neque enim credo virum, septuaginta annos natum, cum ejusmodi affectionibus cohæbitare mulierculam, neque propterea ista determinavi, quod aliquid absurdi designaveris; sed quod ab Apostolo edocti sumus non esse fratri ponendum offendiculum vel scandalum. Scimus autem usuvenire ut, quod a nonnullis recte geritur, aliis in occasionem peccati cedat. Ob hanc causam. *Constitutionem sanctorum Patrum secuti, præcepimus ut a muliercula separeris. Ut quid igitur chorepiscopum accusas, et veteris inimicitie mentionem facis? Ino quid nos quoque, quasi aures habeamus delationibus admittendis proclives? Et non magis te ipsum reprehendis, quod a consuetudine muliercule abstinere detractas? Ejice igitur illam ex ædibus tuis, et trade in monasterium. Sit illa cum virginibus, et tu inter viros ministra, ne nomen Dei blasphemetur.* Donec ista feceris, etiam si innumera per epistolâs causeris, nihil efficies; sed otiosus (id est, sine functione presbyterii, sicut ibi est in ora marginali adnotatum) morieris, dabisque Domino otii tui rationem. Si vero sine correctione tui ipsius ausus fueris sacerdotii retinere functionem anathema eris omni plebi, et, si qui te receperint, per omnem Ecclesiam excommunicabuntur. » Hucusque Basilius ille, doctrina pariter ac sanctitate vere Magnus, et antistitis nostri Ambrosii perquam familiaris, et anno Christi trecentesimo septuagesimo octavo, ut bene computat Baronius, ex hac mortali ad immortalæ ac beatam vitam Kalendis Januarii sublatus. Quocirca nulli dubium esse jam debet, quin revera concilium Nicænum tertio illo canone usum conjugii sacris illis ministris in omne postea tempus vetuerit, necnon etiam deinceps eadem lex communiter usu recepta sit et id quidem convenienter ad obedientiam et fidem, tam sancto tantæque auctoritatis concilio justissime debitam.

XL. Quam sanctum vero, quantæque auctoritatis illud esset, vel ex eo sane colligi potest, quo Theodoretus libro primo Historiæ, capite 7, narrabat, episcopos describens illos qui eidem concilio interfuerunt, et his quidem verbis: « Fuit autem numerus episcoporum congregatorum decem et octo supra trecentos. Romanus episcopus, senio confectus, ipse non adfuit; misit tamen presbyteros duos, qui compositioni interessent. Multi tum apostolicis donis excelebant; multi ferebant in corpore suo, juxta divum Paulum, inestas notas Domini Jesu. Ex horum numero constabat Jacobum, episcopum Antiochiæ in Mygdonia, quam vocant Syri et Assyrii Nisibin, mortuos suscitasse, et vitam restituisse, aliaque fecisse innumerabilia miracula; quibus in Historia, quæ Philotheos inscribitur, separatim expositis, non putavi hæc in narratione locum futurum. At Paulus episcopus Neocæsariæ (castellum hoc est in ipsa Euphratæ) rabiem Licinii senserat; debilitas enim gerebat manus ambas, contractas candente ferro, et correptis enectisque articulorum

usurpa' ant contraquam sacrosancta illa œcumenica synodus statuisset; sic eum nego, iterumque nego, illis, vel ejusdem generis aliis permissum ab Ambrosio fuisse. Tales utique ministros Ambrosius absque dubio damnabat, superiore numero 15, neque minus damnato eos, quos sanctus Epiphanius descripsit imo vero damnavit hæresi 59, quæ est Catharorum. Etenim secundum Parisiensem atque Græco-Latinam anni 1622 editionem, studio et opera Dionysii Petavii emendatam, Epiphanius illic inter cætera sic inquit: « Si quis post baptismum secundum uxorem duxerit; ab illis non amplius admittitur. Quod quidem plane stolidum est. » Et paulo post: « Siquidem, quæ sacerdoti propter singularem functionis illius dignitatem præcipue tributa sunt, ea ad omnes communiter pertinere judicant. Illud quidem audierunt episcopum irreprehensibilem esse oportere, unius uxoris virum, similiter et diaconum, et presbyterum. Ita enim profecto se res habet, ut, post Christi in orbem terrarum adventum, eos omnes, qui secundum priores nuptias mortua uxore alteris rese nuptiis illigant, sanctissima Dei disciplina rejiciat, propterea quod incredibilis est sacerdotii honor ac dignitas. Atque istud ipsum sacrosancta Dei Ecclesia cum omni provisione diligentique servat. Quin eum insuper qui adhuc in matrimonio degit ac liberis dat operam, tametsi unius sit uxoris vir, nequaquam tamen ad diaconi, presbyteri, episcopi, aut hypodiaco- ni ordinem admittit; sed eum duntaxat qui ab unius uxore is consuetudine sese contulerit, aut ea sit orbatum. Quod in dictis locis præcipue fit, uti ecclesiastici canones accurate servantur. At enim nonnullis adhuc in locis presbyteri, diaconi et hypodiaco- ni liberos suscipiunt. Respondeo non illud ex canonicis auctoritate fieri, sed propter hominum igna- viam, quæ certis temporibus negligenter agere ac connivere solet ob nimiam populi multitudinem, cum scilicet qui ad eas æ functiones applicent, non facile reperiuntur. Quod ad ipsam quidem Ecclesiam attinet ea, utpote a sancto Spiritu bene ordinata atque constituta, quod decentius est omnibus in rebus considerans, ei rei studere potissimum instituit, ut quæ divino numini ministeria præstantur, nulla re, quoad fieri potest, distrahantur, utque spiritualia omnia officia quam optima lætissimæque conscientia gerantur. Hoc igitur dico, propter subitas functiones atque officia convenire, ut presbyter, ac diaconus, et episcopus Deo penitus vacet. Nam si illis etiam qui e populo sunt, id ipsum Apostolus præcipit, ut (inquit) ad tempus vacent orationi, quanto id magis sacerdoti ipsæ scribit? Nimirum nullis ut impedimentis advocetur, quod in spiritualibus secundum Deum negotiis, in ipso usu sacerdotii administrationeque ferietur. » Hucusque sanctus Epiphanius; et hic quidem sancto Ambrosio contemporaneus, ut e Baronii Annalibus intelligi datur, Ambrosius enim Ecclesiam Mediolanensem rexerat ab anno supra trecentiesimum septuagesimo quarto usque ad nonagesimum septimum. Epiphanius autem ab anno sæculi ejusdem septuagesimo usque ad quadringentesimum circiter secundum Ecclesiam rexerat Constantiæ, sive Salaminiæ, urbis in Cypro primariæ. Quin etiam hic ipse nobis eo etiam præcipue memorandus est titulo, quod anno trecentiesimum octogesimum secundo (sive posteriore, quam celebratum fuisse concilium illud Constantinopolitanum, in quo Ambrosius a Datto dicebatur in favorem uxoratorum sacerdotum judicasse) quod eo, inquam, anno citra dubium interfuit concilio Romano, sub Damaso papa celebrato, cui pariter Ambrosius citra omnem controversiam interfuit, et cujus mentionem nobis faciebat Bellarminus, superiori numero 27. Quo quidem in concilio Romano (ut bene Baronius ad eum annum animadvertit) prohibitum est etiam ex præscripto Nicæni canonis ne ante horam tertiam diebus festis missæ canerentur;

A aliis vero diebus a media hora quartâ usque ad nonam facere liceret, ut hinc etiam intelligamus, quantopere alienus ab eo fuerit Ambrosius, ut pro clericis conjugatis aliquam conderet legem Nicæno canonis adversantem.

XLIII. Quod si quis fortasse adhuc hæret hac de re dubius Ambrosium ipsum audiat, ac dubitare jam tandem erubescat. In Proemio quidem libri primi De fide sic ille ad Gratianum Augustum scribetur: « Petis a me fidei libellum sancte imperator, profecturus ad prælium. Nosti enim fide magis imperatoris quam virtute militum quæri solere victoriam. Nam et Abraham trecentes decem et octo duxit ad bellum (Genesis XIV) et ex innumeris trophæa hostibus reportavit. Signoque Dominicæ crucis et nominis, quinque regum victriculumque turmarum subactio robore, et vultus est proximum, et fratris filium meruit et triumphum. » Et paulo post, concilium indicans Nicænum: « De conciliis id potissimum sequar quod trecenti decem et octo sacerdotes, tanquam Abraham electi judicio, consona fidei virtute victores, velut trophæum toto orbe subactis perfidis extulerunt, ut mihi videatur hoc esse divinum quod eodem numero in conciliis fidei habeatur oraculum quo in Historia pietatis exemplum. » Et eodem postea libro, capite nono: « Accepisti, sancte imperator, eos, qui talia asserunt (Ariana nempe pronuntiata, qualia proxime recensuerat) jure damnatos, non humana industria, non compositione aliqua, sed recenti decem et octo, ut supra dixi, episcopi ad concilium convenerunt. Sed ut in numero eorum per signum sæ passionis et nominis Dominus Jesus suo probaret se adesse concilio, crux in trecentis, Jesu nomen in decem et octo est sacerdotibus. » Præterea vero etiam in libro De Incarnationis Dominicæ mysterio, capite 7: « Non enim quod ejusdem substantiæ est, unus, sed unus est. Nam utique Filium ejusdem cum Patre substantiæ confitentem in Tractatu concilii Nicæni, non unam personam, sed unam divinitatem in Patre et Filio crediderunt. » In enarratione pariter De Paschalis celebritatis ratione sic incipit: « Non mediocri esse sapientiæ, diem celebritatis definire Paschalis, et Scriptura divina nos instruit, et traditio majorum qui convenientes ad synodum Nicænam, inter illa fidei ut vera ita admiranda decreta, etiam super celebritate memorata, congregatis peritissimis calculandi, decem et novem annorum collegere rationem, et quasi quemdam constituere circulum, ex quo exemplum in annos reliquos gigneretur. Hunc circulum Enneacædecaterida nuncuparunt, etc. Et aliquanto post: « Nec absurdum arbitror ut inde observandi mensis trahamus exemplum, ubi primum Pascha celebratum est. Unde et majores nostri in Tractatu concilii Nicæni eundem Enneacædecateridem, si quis diligenter intendat, statuendum putarunt, et ipsum mensem Novorum recte custodierunt, quia in Ægypto hoc primo mense nova secantur frumenta. » Sed et libro secundo, epistola 13 ad Valentianum Augustum: « Cum iis plane bene convenit Ariano, qui creaturam Christum dicit, quod etiam gentiles ac Judæi promptissime confitentur. Hoc scriptum est in Ariminensi synodo, meritoque concilium illud exhorreo, sequens tractatum concilii Nicæni, a quo me nec mors, nec gladius poterit separare. Quam filium etiam patens clementiæ tuæ Theodosius beatissimus imperator et sequitur et probavit. Hanc idem Galliæ tenent, hanc Hispaniæ et cum pia divini Spiritus confessione custodiunt. » Talibus autem Ambrosii de concilio Nicæno pronuntiatis illud etiam communera quod a nobis recitatum jam est superiore numero 18, ac tum planissime constabit quanta ille reverentia prosecutus fuerit, quamque fideliter et religiose servare semper voluerit Nicæni concilii Tractatum, sive decreta ejus omnia, tam quæ ad catholicam fidem, quam quæ ad ecclesiasticam di-

disciplinam pertinerent; ad quam utique disciplinam pertinebat canon ille, quo sacris illis ministris vetitum fuisse conjugii usum abunde jam probavimus.

XLIV. Attende nunc, quam idoneis et ad intelligentiam commodis Datus verbis expresserit eam legem, quam somniabat a sancto esse Ambrosio pro sacerdotibus uxoris pronuntiatam. Ejus utique verba hæc erant: « Ideo lex concedit sacerdotes semel virginem uxorem ducere, sed conjugium non iterare. Si autem, mortua prima uxore, sacerdos aliam duxerit, sacerdotium amittit. » Hæc igitur ut ad purum et sincerum intelligantur, hunc ego in modum disseruerim. Quemadmodum aliud est filios in sacerdotio facere, aliud habere, ut bene Ambrosius etiam nobis, numero 18, in apostoli Pauli Epistola observabat; sic etiam sine dubio aliud est uxorem in sacerdotio ducere, aliud habere. Hanc enim sacerdotes habere potest ductam prius quam sacerdotio initiarentur, ac præterea sic habere ut vel ea interim utatur, vel in perpetuum non utatur. Quocirca etiam Græci (ut explicatum jam est, numero 24) secundum Trullanam synodum permittebant uxorem in usum etiam conjugales habere quidem, si eam, non post, sed ante subdiaconatus ordinem duxissent ea-lemque consuetudo similiter a clero Mediolanensi demum servabatur Arialdi tempore, ut hoc ipso libro quarto jam vidimus capite 3. Nunc igitur ego quaero quinam esset genuinus ac legitimus ejus legis sensus. Ex una enim parte videtur ea sacerdotibus concessisse, ut post sacerdotium etiam susceptum ducere possent uxorem. Sicut enim ea ipsa lege conjugium iterare alteramque post obitum primæ ducere vetabatur sacerdotibus qui sacerdotio jam fungerentur, quique propterea contrafacientes deberent amittere sacerdotium, non utique cæteroque acquirendum postea, sed prius acquisitum, ita etiam vice versa sacerdotibus ad sacerdotium jam promotis concessum videbatur ut semel uxorem ducere virginem possent. Quod si sacerdotibus hoc ita concelebratur, quidni multo magis concedebatur diaconis et subdiaconis? En igitur ut Ambrosius sacris illis ministris facultatem concessisset longe diversam, longeque amplio-rem illa quam ipsi postea usitarunt. Quod tamen quis credat? Sin autem Datio potius placet, ut credamus, ea lege sacerdotibus ab Ambrosio concessum fuisse ut uxorem ducere solummodo possent ante subdiaconatum, et eo prorsus ordine quem denique novimus servatum a Græcis post Trullanam synodum, et a nostris Mediolanensibus Arialdi tempore, negari profecto non potest quin ea lex, talibus concepta verbis, parum admodum congruat ad hujusmodi sensum, et hanc etiam ob causam censenda videatur doctissimo Ambrosio indigna.

XLV. Et hæcenus quidem satis a nobis examinatum singillatim sit primum illud Datii testimonium. Ad illud porro Landulphi Senioris, quod secundo loco sequebatur, sive ad illius potiore partem, jam respondimus numero 11. Nunc libenter ab ipso percunctaremur quænam fuerit illa synodus, quam ipse innuebat. Si enim Constantinopolitanam responderet fuisse illam quam Datus expresse nominabat; ergo, sicut Datus, ita etiam ipse pariter in hoc jam convictus erroris tenetur. Si diversam fuisse; nomine Datum ipse in hoc errasse lateretur, ipseque nobis primus ostenderet quam parvi faciendâ sit ejus auctoritas et historica fides? Nonne pariter diversæ synodi prætextus iisdem ferme omnibus refelleretur argumentis, quibus Constantinopolitanæ illius synodi prætextus refellebatur?

XLVI. Sensus humanos ad peccandum esse pronos, et præsertim propter incontinentiam; et nempe virginitatem atque castitatem non aliunde quam a Deo haberi posse; absit a me ut hæc negem Ambrosio quam optime cognita et comperta fuisse. Atqui ne hoc quidem tantus Ecclesiæ catholice doctor ignorare poterat quod ejusdem Ecclesiæ

A Patres ac sacri theologi passim et communi consensu docent, hoc est, continentiam esse quidem peculiare Dei donum; sed eam nihilominus in hominis arbitrio et potestate positam esse, si tamen ipse remediis ad eam necessariis, ac divinitus institutis, et ad usus nostros paratis uti velit. Quæ de re præ cæteris ævi nostri theologis ego susserim ut cardinalis consularum Bellarminus libro primo De clericis, capite 21, in responsione ad quartum adversariorum argumentum, et aliquanto copiosius, libro secundo De monachis, capite 51, ubi etiam inter alia multa Patrum testimonia, quibus probatur celibatum esse in potestate nostra, divine gratiæ auxilio innixa, videre licet Ambrosii quoque antistitis nostri testimonium, et his verbis comprehensum: « Ambrosius, libro III De virginibus, Dominus (inquit) qui sciret, prædicandam omnibus integritatem, imitandam paucis, non omnes (inquit) capiunt verbo istud. Et libro De viduis: Sunt (inquit) spadones qui se castraverunt propter regnum cælorum; sed hoc non omnibus imperatur, sed ab omnibus flagitur. » Et infra: « Scit Creator omnium, affectus esse varios singulorum, et ideo præmitis virtutem provocavit, non infirmitatem vinculis alligavit. » Hæcenus Ambrosii verba. Quibus illico Bellarminus ita subiicit: « Hæc ille: Ubi vides continentiam omnibus prædicari, ab omnibus flagitari, nimirum, si ipsi velint præmia ejus consequi. »

XLVII. Cæterum in eo quoque Landulphus ille Senior errabat quod, Græcorum explicans nubendi consuetudinem, his eam verbis descripsit: « Itaque Græci sacerdotes, Ambrosianam tenentes sententiam, usque hodie sanctum et pro lege habent ut, quantum in sacerdotio unguuntur, aut virginitatem exinde promittant, aut uxores in testimonio honorum virorum sibi socent. » In hoc, inquam, ille citra dubium errabat, et ipsismet Trullanæ synodi canonibus, a Bellarmino fidelissime propositis (ut a nobis recitatum jam est numero 24), apertissime refellitur. Non enim ea tunc peragebant (sicut ne hodierna quidem peragunt die) Græci, quando in sacerdotio ungebantur, sed antequam subdiaconatu initiarentur.

XLVIII. Sed ne in eo quidem immunis ab errore videtur Landulphus, quod omnes in universum sacerdotes monogamos existimaverit non vivere sub castitate, sed ut oves ita secum deinceps habere, ut iis etiam uterentur; quod tamen falsum est. Etenim secundum sacros canones, et secundum catholicam et sancti Ambrosii doctrinam, in superioribus explicatam, hoc illis vetabatur.

XLIX. Ad Gualvanei Flammæ attestationem, numero 5, recitatum, nunc revertimur, et propria pariter ipsius errata commostramus. In eo autem primum erravit, quod ea sancti Pauli ad Timotheum et ad Titum monita male interpretatus est contra perpetuam et communem illam Ecclesiæ catholicæ sententiam, quam nos una cum Bellarmino indicabamus, numero 25, cum alioqui certissima sit ea quoque Tertulliani regula, libro De præscriptionibus adversus hæreticos, capite 17, consignata: « Tantum veritati obstrepit adulter sensus, quantum et corruptor sylus. » Inde igitur Gualvaneus corrupte ac depravate, quin etiam contra canones illos apostolicos, quos numero 55 indicabamus, judicavit, jam inde ab initis Ecclesiæ christianæ licuisse diaconis, sacerdotibus, et episcopis habere uxores; quibus utique interea uterentur. Ille enim absque dubio erat Gualvanei sensus.

L. Quod item ille a Zacharia, sancti Joannis Baptistæ genitore, ac Veteris Testamenti sacerdote, argumentabatur ad Novi Testamenti sacerdotes; in hoc itidem absque dubio errabat; et in hoc ab ipsomet etiam sancto Ambrosio refellitur, ut jam vidimus numero 15, 29 et 25.

LI. Utrum vero Eribertus ille archiepiscopus (a me solus appellari potius Aribertus) eam revera

uxorem habuerit, quam Gualvaneus dicebat, nec hoc quidem mihi verum aut verisimile videri potest. Aribertus nimirum ille ad Ecclesiam Mediolanensis regimini erectus est anno Domini supra millesimum decimo nono, et in eo perseveravit usque ad annum postea quadragesimum sextum, sicut ego in Ambrosianae basilicae ac monasterii monumentis commemini, numero 213 et 246. Eodem vero illius tempore vivebant etiam Rerum Mediolanensium scriptores, Arnulphus et Landulphus Senior, sapientissime hactenus a nobis in testimonium producti. Ejusdem igitur archiepiscopi gesta luculenter ambo et copiose suis Historiis consignarunt, neque tamen uxoris illius, quam praesul ille tunc haberet, mentionem fecerunt ullam; quam tamen caetero qui facere debuissent, ut apparet quanti etiam praesulis exemplum sequerentur uxorati per ea tempora sacerdotes, quibus illi unice favebant, et saepe jam diximus. De illo autem Sancti Dionysii monasterio Arnulphus libro secundo, capite undecimo, haec tantum: *Sepultus est autem (Aribertus) ad Sanctum Dionysium, ubi elegans fundaverat ipse monasterium.* Landulphus a item Historiarum suarum libro secundo, posteaquam per multa capita de gestis ejus archiepiscopi scripsisse, sic etiam tradidit capite 52: « Migravit enim beatus (tanti eum hic auctor faciebat) Aribertus ad Dominum decimo septimo Kalendas Februarii, millesimo quadragesimo quinto, et sepultus est ad Sanctum Dionysium; cujus Monasterium et ecclesiam ipse ad Dei honorem et beati Dionysii exaltationis magnificavit, et multis praediis multisque honoribus eam ditando et honorando sublimavit. » Multa vero etiam ego ipse legi, quin etiam exscripsi, publica et authentica ejusdem monasterii documenta, quibus a prima ejus institutione (quam vigesimo tertio supra millesimum anno Christi adjudicabam in Ambrosianae basilicae ac monasterii monumentis, numero 228) usque ad annum 1164, suis expressa vocabulis singillatim enumerantur omnia ejus bona immobilia, neque tamen iis connumeratam unquam vidi tam singularem illam vineam, proprio Useriae nomine appellatam, quae monasterio eidem contigua fuisse supponitur, quaeque propterea etiam eo magis connumeranda videbatur, si jam tunc fuisset in ejus potestate. Nondum igitur donata illi fuerat haec vinea, proindeque ne donata quidem illi fuit a muliere quae archiepiscopi ejus Ariberti uxor esset. Ejusmodi vero documenta mihi, de fide mea sibi parandam comperta certissimum, anno 1642, ex ejus abbatiae archivo commodavit eminentissimi cardinalis Antonii Barberini abbatibus commendatarii tunc procurator, Bernardus Bellonus, Ambrosianae basilicae canonicus, cujus mentionem faciebam in ejusdem basilicae Ambrosianae monumentis, numero 289, et rursus in dissertatione feci Nazariana, capite 107, numero 12. Ac tria quidem prima generis hujus documenta ego ad verbum recitabo capite subsequenti: reliqua vero sunt hujusmodi. Quartum namque est Oberti archiepiscopi nostri privilegium, eidem monasterio concessum (« anno Domini incarnationis millesimo centesimo quadragesimo sexto, mense Octobris, indictione decima. » Quintum est privilegium eidem pariter monasterio ab Eugenio papa concessum, ac (« datum Vercellis per manum Guidonis, sanctae Romanae Ecclesiae diaconi cardinalis et cancellarii, quinto nonas Martii, indictione decima, incarnationis Domini anno millesimo centesimo quadragesimo sexto, pontificatus vero domini Eugeni tertii papae anno tertio. » Sextum est Adriani papae privilegium, (« Datum Laterani per manum Alberti, Sancti Adriani diaconi cardinalis, vicem domini Rolandi, sanctae Romanae Ecclesiae presbyteri cardinalis et cancellarii gerentis, quarto idus Novembris, indictione sexta, incarnationis Domini anno millesimo centesimo quinquagesimo septimo, pontificatus vero domini Adriani papae quarti anno tertio. » Septimum est Friderici impe-

ratoris Aenobarbi privilegium, ita denique subscriptum: « Ego Fridericus, Coloniensis archiepiscopus, et Italici regni archicancellarius, recognovi, anno Domini incarnationis millesimo centesimo quinquagesimo octavo, indictione septima, regnante domino Frederico Romanorum imperatore gloriosissimo, anno regni ejus septimo, imperii vero quarto, feliciter. Amen. Datum in Runcalia decimo quinto Kalendas Decembris. » Octavum et postremum est Alexandri papae privilegium, datum Senonis per manum Hermannii, sanctae Romanae Ecclesiae subdiaconi et notarii, secundo nonas Novembris, indictione decimatercia, incarnationis Domini anno millesimo centesimo sexagesimo quarto, pontificatus vero domini Alexandri papae tertii anno sexto. » Qui caeteroqui tempore (horretque animus meminisse) nobilissima civitas haec nostra, miserandum in modum ab ipsomet imperatore Friderico Aenobarbo diruta, suisque civibus aliis coactis spoliata, secundum jam annum jacebat. In his igitur omnibus et singulis privilegiis, eidem monasterio concessis, omnia singillatim enumerantur ejus praedia et bona immobilia; quin etiam in quarto, quinto, sexto, et octavo nominatim exprimitur (« Decima terrarum, quae sunt juxta ipsum monasterium; » neque tamen unquam nominata vel aliquatenus aliter indicata conspicitur vinea illa, Useriae nomine insignis. Quocirca ne ad illud quidem usque tempus ea videtur in ejus potestate monasterii fuisse, atque adeo ne donata quidem ab Useria, quae Ariberti esset archiepiscopi uxor. Illud etiam his accedit quod neque sanctus Arialdus neque alius quispiam ex ejus fautoribus usquam legitur inter innumeras de sacerdotum conjugiiis querimonias aliquid unquam inuisse de matrimonio, quo aliquis ex archiepiscopis nostris aliquando illigatus fuisset. Attendantur vero etiam corruptelae, quas e Mediolanensi Ecclesia tollere studebant legati apostolici, huc missi, ac nominatim Petrus Damiani cardinalis, et Anselmus episcopus Lucensis, de quibus praeterea dictum est praesentis libri Quarti capite decimo. Eae profecto non aliae inventur esse, quam Simonia (cujus et archiepiscopus et clerus erat reus) quamque ministrorum archiepiscopo inferiorum incontinentia. Quamobrem archiepiscopus etiam ipse Guido eodem illo capite 10 sic etiam promittebat numero 24: « Nicolaitarum quoque haereticum nihil minus condemnamus; et non modo presbyteros, sed et diaconos, et subdiaconos ab uxorum vel concubinarum foedo consortio nostri studii, in quantum possibilitas nobis fuerit, sub eodem, quo supra, testimonio arcendos esse promittimus. » Denique vero dicamus etiam de sacris Ecclesiae Mediolanensis ministris, qui per haec tempora uxores habere, non aliter sentiendum videri quam secundum eas generis hujus leges, quae per eadem pariter tempora in usu communiter apud Graecos essent, apud quos tamen sancitum erat, et inviolabiliter servabatur, ut episcopi non haberent uxores quibus atque cohabitarent; quemadmodum apertissime testatum jam vidimus numero 24, quibus etiam ea consentiunt quae videbimus infra numero 54. Propter haec igitur praesertim argumenta ego sane adduci non possum, ut Gualvaneo (qui post ducentos quinquaginta et amplius ab Ariberti obitu annos floruit) credam, quod sine illo auctore affirmabat, archiepiscopum illum nostrum habuisse uxorem illam; qua scilicet interim uti possit ita, quemadmodum tunc temporis facitabant inferiores hujus Ecclesiae ministri.

LII. Sed agamus liberaliter cum Gualvaneo et illi hoc ipsum etiam credamus. Nunquid ergo propterea credendus etiam erit Aribertus uxorem vere habuisse, quia sanctus Ambrosius nubendi facultatem ipsi concesserit, et in hunc praecipue finem suis etiam successoribus benedixit? Aribertus profecto per eadem tempora Simoniam quoque exercebat (ut ea

his etiam colligi potest quæ superiore capite 10, num. 30, recitavimus, neque tamen ejus exercendæ facultatem a sancto Ambrosio acceperat. Quidni ergo similiter a nobis credatur ne nubendi quidem facultatem ab ipso accepisse sicut ne ab ipso quidem reliquis acceperat clericus ut nos hactenus contendimus? In hac enim corruptela clericum potius videtur innotuisse Græcum, Constantinopolitanæ illi synodo erratice applaudentem: fortasse vero etiam majores in ipsa et liberiores progressus fecit, ea fretus lege quæ libro septimo Capitulorum Caroli Magni et Ludovici Pii imperatorum, capitulo 333, quod est De regulis clericorum, pagina 1116, continetur, et his expressa verbis: « Clerici castimoniam quoque inviolatam corporis perpetuo conservare studeant, aut certe unius matrimonii vinculo fœderentur. » Septem vero ii libri hunc in modum sunt inscripti: « Caroli Magni et Ludovici Pii, christianissimorum regum et imperatorum, Capitula, sive Leges ecclesiasticæ, et civiles, ab Ansegiso abbate et Benedicto levita collectæ, libri septem. » Sic etiam idem codice continentur Legum antiquarum, Francosurfi edito apud Johannem et Andream Marinus et consortes, anno 1613. Certe autem imperatoris etiam Ludovici tempore (quod fuit ab anno Christi octingentesimo decimo quarto usque ad quadragesimum; sicut et Caroli Magni fuerat ab anno octingentesimo usque ad decimum quartum) Simoniaca labe Ecclesiam fœdabat Mediolanensem; sicuti præsentis libri quarti capite tertio jam vidimus numero quinto. Eodem vero illud etiam profecto pertinet quod tomo secundo Conciliorum antiquorum Galixæ, a Jacobo Sirmundo Parisiis anno Domini 1629 editorum, legitur, pagina 431. Ibi enim post synodum Aquisgranensem, anno Christi octingentesimo decimo sexto, Ludovici Pii imperatoris tertio, indictione decima celebratam, recitantur capitula subinde in ejusdem imperatoris palatio condita: et inter hæc decimum sextum de episcopis Italiæ inscriptum, et his conceptum verbis: « De episcopis vero in Longobardia constitutis, qui ab his quos ordinabant sacramenta et munera contra divinam et canonicam auctoritatem accipere vel exigere soliti erant, modis omnibus inhibuitur est ne ulterius fiat, quia juxta sacros canones uterque a gradu proprio, talia facientes, decedere debent. »

LIII. Ut autem ab examinandis ejusmodi scriptorum testimoniis nos expediamus, hoc denique solum in Bernardino Corio superest observandum: quemadmodum ille scilicet nullatenus distinxisse videatur inter habere ac ducere uxorem. Quocirca primum explicans, quid Ambrosius concesserit, his explicabat verbis: « Concesse loro, che potessero avere moglie vergine. » Subinde vero explicans quemadmodum illis hoc ipsum postea vetitum fuerit, hunc in modum explicuit: « Fu ordinato, che alcun sacerdote, o chericco, non togliesse moglie. » Hinc igitur etiam ille Corii censor, quo suggerente sacra ludicis congregatio decrevit, hunc ipsum Corii locum emendari oportere, non inepte his itidem verbis usus est (Qualia nos in ejusdem congregationis epistola recitavimus numero 10): « Assertit sanctum Ambrosium permisisse sacerdotibus uxorem ducere. »

LIV. Hac tamen rursus data occasione, prætereundum silentio nobis non est quemadmodum sacris ministris ab Ecclesia catholica Romana non tam uxorem ducere quam uxorem ad officia conjugii habere vetitum sit, ut sapienter observavit Dominicus Sotus libro septimo De justitia, questione 6, articulo 2; Bellarminus, libro primo, De clericis, capite 18; Gregorius de Valentia, libro De cælibatu, capite 2, et alii. Ejusdem Gregorii verba sunt hæc: « Ut optime attigit Sotus, (loco illo nuper indicato) oportet prohibitum esse ne quis post ordinationem uxorem ducat, propter ipsum actum contrahendi et ducendi, quia prohibitum est ne quis post ordina-

tionem matrimonio utatur. Non enim his qui sunt in sacris ordinibus matrimonio interdicitur uxorem [habere] (siquidem is actus sanctus et religiosus est, ac honestissimus, et constituens unum quoddam sacramentum), sed propter usum certe ipsius matrimonii, qui videtur minus dignitatem atque officium hominum sacrorum decere, sicut postea ostendemus. » Et in eandem sententiam Bellarminus hæc item: « Matrimonium non pugnat cum ordinibus ratione essentiali suæ, sed ratione officii seu exercitii conjugalis. Si enim Deus prohibuisset sacerdotibus conjugium, certe prohibuisset propter actum conjugalem, qui hominem reddit totum carnalem, et ineptum ad divina; necnon propter sollicitudinem domus et liberorum, quæ plurimas parit distractiones; non autem propter solam sacramentum conjugii, vel propter contractum matrimonii, qui celebratur solo consensu animorum, et est res brevissima et honestissima. »

B LV. Sed tempus jam est ut ab ejusmodi criminatione in eos historiographos collecta transiimus faciamus lætiores ad nonnullos alios causæ nostræ fautores, et ad sanctos præsertim Hieronymum et Augustinum, sancto Ambrosio contemporaneos, et in ejus libris versatissimos, necnon etiam ecclesiasticarum Mediolani rerum peritos, a quibus nemo propterea præiens crediderit ignorari potuisse, sanctusne Ambrosius legem illam sanxerit pro Græcorum vel nostratum sacerdotum matrimonio, et an ea sive Mediolani, sive in Græcia, deinceps ab ipsis usitarentur.

C LVI. Vide autem quam multa nobis Hieronymus suppeditet in epistola 50 ad Pammachium, sive in Apologia pro suis adversus Jovinianum libris. Non procul enim ab initio hæc in primis habet: « Si sæculi homines indignantur in minori gradu se esse quam virgines, miror clericos et monachos et continentes id non laudare, quod faciunt. Castrant se ab uxoribus suis, ut imitentur virginum castitatem; et id ipsum volunt esse maritatas, quod virgines? Aut jungantur itaque uxoribus suis, quibus renuntiaverant; aut, si se abstinerint, etiam tacentes confitebuntur melius esse quod nuptiarum operi præstulerunt. » Et aliquanto post: « Ecce perspicue nuptias diximus concedi in Evangelio; sed tamen easdem, in suo officio permanentes, præmia castitatis capere non posse. Quod si indigne accipiunt mariti, non mihi irascantur, sed Scripturis sanctis, imo episcopis et presbyteris, et diaconis, et universo choro sacerdotali et levitico, qui se noverunt hostias offerre non posse, si operi servant conjugali. » Denique vero prope finem epistolæ: « Apostoli vel virgines, vel post nuptias continentes, episcopi presbyteri, diaconi, aut virgines, eliguntur, aut vidui, aut certe post sacerdotium in æternum pudici. » Hæc in ea epistola Hieronymus.

D LVII. Ecce vero nobis etiam quid ille rursus prope initium libri adversus Vigilantium: « Prohæc (exclamat ille, de Vigilante loquens) episcopos sui sceleris dicitur habere consortes; si tamen episcopi nominandi sunt qui non ordinant diaconos nisi prius uxores duxerint, nulli calibis credentes pudicitiam, imo ostendentes quam sancte vivant, qui male de omnibus suspicantur, et nisi prægnantes uxores viderint clericorum, infantesque de vulvis matrum vagientes, Christi sacramenta non tribuunt. Quid facient Orientis Ecclesiæ? Quid Ægypti, et sedis apostolicæ? Quæ aut virgines clericos accipiunt, aut continentes; aut, si uxores habuerint, mariti esse desistunt. » Quem postea locum suis illustrans scholiis Marianus Victorius, hæc habebat: « Ex hoc loco patet sancti Hieronymi tempore etiam Oriente calibis fuisse sacros Ecclesiæ ministros, et non conjugatos, ut dicitur; et Græcos post id tempus, spreto canonibus, nuptias sacris ministris miscuisse. Quæ res et iam a sancto Basilio asseveratur, ut in epistola ad Gregorium (sive votus

Paregorium). Hoc ipsum asserunt etiam Eusebius libro primo De demonstratione evangelica, Maximus in responsis ad Thalasia Quæstiones, Ephrem Syrus in epistola quadam ad Monachum qui dicebat melius esse nubere quam uri, item Epiphanius contra Catharos, et alii. » Hactenus Marianus Victorius.

LVIII. Quid autem vetat quominus inter illas apostolicæ sedis Ecclesias computatam interpretemur etiam esse Mediolanensem, sive quia hæc secundum Hieronymi sententiam vere fuerit ex illis una, sive saltem quia hæc simul cum antistite suo Ambrosio in re tam gravi, tamque solemnibus firmata decretis, nullatenus a sedis apostolicæ iudicio ac mandatis dissenserit? Quanti profecto Ambrosius eam sedem fecerit, vel ex eo loco apertissime dignoscitur, quem hoc ipso libro quarto inanebat Petrus Damiani, capite 10, numero 13, et Arnulfus, capite 17, numero 4, quique continetur ejusdem Ambrosii libro tertio De sacramentis capite 4. De consuetudine ibi diserebat lavandi baptizatorum pedes, Mediolani communiter eo tempore usitata, cum inquit: « Non ignoramus quod Ecclesia Romana hanc consuetudinem non habeat, *cujus tyrum in omnibus sequimur et formam*. Hanc tamen consuetudinem non habet, ut pedes lavet. Vide ergo, ne forte propter multitudinem declinarit. Sunt tamen qui dicant et excusare conentur, quia hoc non in mysterio faciendum est, non in baptismo, non in regeneratione, sed quasi hospiti pedes lavandi sunt. Aliud est humilitatis, aliud sanctificationis. Denique audi quia mysterium est et sanctificatio. *Nisi laveris tibi pedes, non habebis mecum partem*. Hoc ideo dico, non quod alios reprehendam, sed mea officia ipse commendo. *In omnibus cupio sequi Ecclesiam Romanam*, sed tamen et nos homines sensum habemus. Ideo, quod alibi rectius servatur, et nos recte custodimus. » Hactenus Ambrosius. Quem quidem locum examinans Baronius in ejusdem sancti Ambrosii Vita, ad annum Christi trecentesimum octuagesimum quartum, in hæc verba disseruit: « Cæterum, ut aliquid obiter dicamus de eo quod spectat ad jejunium Sabbati, et alios aliquos ritus ecclesiasticos, etsi diverso modo ab usum Romanæ Ecclesiæ eos Ambrosius observavit, id quidem non eo animo fecit, quasi, suos tantum probans, illos despiceret. Audi quid ipse profiteatur, cum de ea re agens (libro tertio De sacramentis capite 4) hæc ait: « Non ignoramus quod Ecclesia Romana hanc consuetudinem non habeat (lavandi scilicet pedes nuper baptizatis) *cujus tyrum in omnibus sequimur et formam*. » Et paulo post: « *In omnibus cupio sequi Ecclesiam Romanam*, etc. Ejusmodi enim rituum varietates, modo catholicæ fidei et charitatis unitas retineatur, et Sancta Romana Ecclesia, apostolica sedes, ut mater et magistra omnium Ecclesiarum cognoscatur, nihil impediunt quominus omnes simus in Christo. »

LIX. Certe autem, vice in contrarium versa, sacrum Novi Testamenti ministerium non erat ejusmodi, ut Ambrosio videri posset alibi rectius quam in Ecclesia Romana servatum, utque propterea recte ab ipso aliter quam in illa custodiri posset. Alibi enim (et apud paucos sane, ut jam vidimus) illud una cum matrimonii usque servabatur, sed contra sacros apostolorum et Nicæni concilii canones, contra singularem illam tanti ministerii præstantiam et sanctitatem, contra communem sanctorum Patrum consensum, ac denique contra ipsius Ecclesiæ Romanæ sedisque apostolicæ mandatum. A qua quidem Ecclesia et sede quicunque dissentit, et non est re vera catholicus, quemadmodum beatus ait Ambrosius, » ut Arnulphus etiam nobis superius profitebatur, capite 17, numero 6, et capite 57, numero 12. Quibus utique verbis Arnulphus Orationem indicabat Ambrosii de obitu Satyri fratris sui, qua oratione, si non ad verbum, certe tamen quoad rei veritatem, axioma illud expressum est. Illic enim de Satyro,

A posteaquam divinitus e marito naufragio incolunt enatasset in litus, hæc habemus, Ambrosii ejusdem ore commendata: « Advocavit ad se episcopum, nec ullam veram putavit nisi veræ fidei gratiam; percontatusque ex eo est *utrumnam cum episcopis catholicis, hoc est cum Romana Ecclesia, contineret*. Et forte ad id locorum in schismate regionis illius ecclesia erat. Lucifer enim se a nostra tunc temporis communione diviserat, et, quanquam pro fide exulasset, et fidei suæ reliquisset hæredes, non putavit tamen (Satyrus, et cum eo Ambrosius) fidem esse in schismate. Nam etsi fidem erga Deum tenerent, tamen erga Dei Ecclesiam non tenebant; cujus patebantur velut quosdam artus dividi, et membra lacerari. Etenim cum propter Ecclesiam Christus passus sit, et Christi corpus Ecclesia sit, non videtur ab his exhiberi Christo fides, a quibus evacuetur ejus passio, corpusque distrahitur. » Et hæc quidem in præsentis satis sint e propositis sanctorum Hieronymi simul et Ambrosii testimoniis.

B LX. Quod proxime subsequitur sancti Augustini, hæc in urbe ab ipsomet Ambrosio baptizati, testimonium, ex ejus secundo de adulterinis conjugibus libro, capite 20, de promptum est. « Istos (inquit) qui virilem excellentiam non putant nisi peccatâ licentiam, quando terrenus, ne adulterinis conjugibus licendo pereant in æternum, solemus eis proponere etiam *continentiam clericorum*, qui plerumque ad eandem sarcinam subeundam capiuntur inviti, eamque susceptam usque ad debitum finem, Domino ad uvante, perducunt. Dicimus ergo eis: Quid, si et vos ad hoc subeundum populorum violentia caperemini? Nonne susceptum caste custodiretis officium, repente conversi ad impetrandas vires a Domino, de quibus nunquam antea cogitastis? Sed illos, inquit, honor plurimum consolatur. Respondemus: Et vos timor amplior moderetur. Si enim hoc multi Dei ministri repente atque inopinanter impositum susceperant, sperantes se illustrius in Christi hereditate fulgere, quanto magis vos adulteria cavendo vivere continenter debetis, mentes non in regno Dei minus lucere, sed in gehennæ ignibus ardere? Hæc atque hujusmodi eis, ut possumus, dicimus, qui, quoquo modo a se discedentibus, vel propter adulterium dimissis conjugibus suis, alias volunt ducere, et cum prohibentur, infirmitatem nobis carnis opponunt. » Inquit, quemadmodum Augustini tempore in Ecclesia Latina clerici communiter continentiam profiterentur, et « sperantes se illustrius in Christi hereditate fulgere. » Sicut enim caste vivendo hic in terris alioerum quam conjugati profitebantur perfectionis gradum, sic etiam in regno eorum præcellentiorum beatitudinis gradum expectare jure merito poterant.

LXI. Supra quadringentesimum autem Christi annum trigesimo Augustinus ad superos abiit, cum alioqui Hieronymus ejusdem sæculi vigesimo, Ambrosius autem superioris sæculi nonagesimo septimo præcessissent.

D LXII. Quo certius autem idipsum pro Ecclesia etiam constet Orientali, ecce nobis alios et idoneos per eadem tempora testes, ac sanctum in primis Gregorium, fidei conversationis, integritatis et sapientia merito fratrem sancto Basilio dignissimum (sicut a Vincentio Lirinensi celebratur in Libro adversus hæreses), et e conjugato episcopum Nysenum, qui synodo illi adfuerat Constantinopolitanæ, quam numero 27 celebratum dicebamus anno trecentesimo octuagesimo primo, quique superstes etiam erat nonagesimo quarto. Hic nimirum in libro De virginitate, capite ultimo, sic inquit: « Quomodo Dei sacerdotio fungeris, qui ad hoc ipsum, ut munus offerres, unctus es? Quomodo hæc ipsa Deo offeres, qui legi non obtinueras prohibenti ne sacra impurus leat? Ac si Deum tibi apparere expetis, quid cause est cur Mosem non audias, qui populo edicit

ut a nuptiis purus sit, qui Dei aspectum comprehendat?)

LXIII. Sanctus etiam Joannes Chrysostomus ad archiepiscopalem Constantinopoleos cathedram eodem ipso assumptus est anno quo sanctus Ambrosius ad beatam in caelis mansionem, atque ad annum usque quadringentesimum septimum supervixit. Homilia vero secunda de patientia Job hæc ille nobis scripta reliquit. « Dixit (apostolus Paulus) *unius uxoris virum*, non ea ratione ut id nunc in Ecclesia observetur. Oportet enim omni prorsus castitate sacerdotem ornatum esse. »

LXIV. Ad eandem vero pro clerici Orientalis cœlibatu sententiam pertinet concilium quoque illud quod idem Chrysostomus Constantinopolitana in urbe celebravit anno, ut bene computat Baronius, quadringentesimo : et de quo Palladius diaconus in Dialogo de Vita ejusdem sancti Chrysostomi abunde scripsit, capite 13 et 14. Inter alia multa sic ille : « Tertiadecima distributione (sive indictione, ut bene fuit a Baronio etiam observatum), venerunt Constantinopolim Asiæ episcopi, necessitatum ecclesiasticarum gratia, et nobiscum (quippe Palladius etiam ipse ibi tunc aderat) remorati sunt, presentibus et aliis episcopis, ex Scythia quidem Theotimo, ex Thracia vero Ammone Ægyptio, et ex Galatia Arabiano, metropolitani omnibus, ac senibus, qui viginti duorum episcoporum implebant numerum. Convenientibus autem omnibus, et communi-cantibus, observato Eusebius quidam Valentinopolitanus episcopus congregato concilio, una Sabbati astiit, libellosque tradidit synodo, præposito ut decuit Joannis nomine, contra Antoninum episcopum Ephesi, septem Capitula continentes. » Hæc igitur Capitula Palladius ex ordine singillatim recitat, et inter illa sextum, his expressum verbis : *Quod, cum uxori propriæ abrenuntiasset, rursus illi congressus est, filiosque ex ea procreavit.* Cumque deinceps alia narrasset, nonnulla sic etiam adjecit : « Jubent itaque libellum recitari; lectaque sunt memorata Capitula. Postea dicunt Joanni seniores episcopi : *Etsi unumquodque capitulum per se impium est; et undique sacris legibus interdictum*, ne tamen videamur in his quæ suggesta sunt nobis omne studium ponere, ab eo quod est horribilius dictu, fiat inquisitionis initium. Si enim illud inventum fuerit verum, nulla de capitulis reliquis erit controversia; cum capituli illius radix omnem præ se iniquitatis speciem ferat. » Hæc ibi Palladius. E quibus itidem apte opportuneque Baronius ad eundem annum sic monebat : « Unde et certior fias eorum quæ superius inculcata sunt, etiam in Orientali Ecclesia conjugatos electos episcopos nonnisi uxore dimissa ordinari solitos, nec amplius ea uti. » Qua de re separatim ego quoque disserebam numero 51 et 52.

LXV. Postremum jam tandem hoc est, ut sententiam nostram, præsertim capite comprobata, eo etiam confirmemus decreto pontificio, cujus a sancto Ennodio Ticinensi episcopo mentionem faciebamus capite 20, in sancti Laurentii Littæ archiepiscopi nostri Vita, quam typis anno Domini 1653 edidimus. Ejusmodi decretum auctoritate sancti papæ Synnachi conditum fuit anno quingentesimo secundo, et ab archiepiscopo illo nostro promulgatum

illuc fuit episcopis suis provincialibus; coque tam ipsi quam presbyteri et diaconi jubebantur habere contubernales, tanquam pudicitia suæ testes : quam utique pudicitiam clerus etiam Mediolanensis per ea tempora profitebatur, jam inde scilicet e priseis et sancti Ambrosii temporibus perenniter conservatam. Attente igitur, si placet, caput illud legatur, sicut et cardinalis Baronii Annales ad annum illum Christi 502, articulo 32, et aliquot aliis subsequentibus. Nos interim ex eo decreto hæc tantum recitamus : « Nullum ergo sacerdotum, antiquis et modernis legibus obsequentem, nullumque Levitarum sine bene probata volumus in quocunque loci manere persona; vel quem substantiæ exilitas non permiserit habere sortem, ipse concellaneus fiat alterius. Publicum sit apud religiosos omne quod geritur; clandestina repudietur obscuritas; multos habeat actum conscios, qui Deo debet innocentiam. Videant æmuli; quia qui testes adhibet, vult probari : male deprehensa judicetur conversatio, quæ non optat agnosci. » Et paulo post : « Unde, mansuro cum Dei et redemptoris nostri ordinatione, constituto sancimus, apostolicæ sedis beati Petri vel præsulis ejus auctoritate papæ subniti, quæ vitia desiderat radicibus amputari, ut nullus religiosorum de memoratis ordinibus aliter quam præfati sumus audeat conversari; vel quicumque præsumperint, cum amissione pudoris honorum damnâ sustineant. Quomodo grande malum est, dicatam Deo personam salutaribus monitis non parere. Nullus secum extraneus habeat mulieres præter personas canonibus designatas, ne agendo taliter, etiam si vita sit innocens, damnum opinionis incurrat. » Hæc ex eo decreto. Cujus quidem postrema clausula perspicuum est quam bene congruat cum eo Nicæni concilii canone, quem numero 39 recitabamus, quamque apte hæc etiam illud pertineat sancti Gregorii papæ Magni pronuntiatum libro septimo, epistola 29, ad Romanum Defensorem, his verbis : « Pervenit ad nos quosdam episcoporum, sub prætextu quasi solatii, in una domo cum mulieribus conversari. Et ideo, ne per hoc aut subsannatoribus justa obrectationis detur occasio, aut facilem antiquus humani generis inimicus materiam deceptionis assumat, hujus tibi serie præceptionis injungimus ut strenuum te studeas et sollicitum exhibere. Et si quis episcoporum, quos commissi tibi patrimonii finis includit, cum mulieribus degunt, hoc omnino compescas, et de cætero eas illic habitare nullo modo patiaris; *exceptis eis quas sacrorum canonum censura permittit, id est, matre, amita, germana, et aliis hujusmodi, de quibus prava non possit esse suspicio.* Melius tamen faciunt, si etiam a talium se cohabitatione contineant. Nam legitur quod beatus Augustinus nec cum sorore sua habitare consenserit, dicens : Quæ cum sorore mea sunt, sorores meæ non sunt. Docti ergo viri cautela, magna nobis esse debet instructio. Nam incauta præsumptio est, quod fortis pavet, minus validum non timere. Sapienter enim illicita superat, qui didicerit etiam non uti concessis. » Hæc sanctus Gregorius ille papa, vere magnus, et Ecclesiæ doctor eximius, hisque nos etiam præsens caput læti jam tandem concludimus.